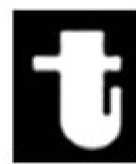
KÜRT AŞİRETLERİ
HAKKINDA SOSYOLOJİK TETKİKLER

ZİYA GÖKALP

TOKER YAYINLARI

ZİYA GÖKALP

Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler

2. Baskı

Hazırlayan:
YALÇIN TOKER

TOKER *"GENEL DİZ"* No: 244
"DOĞUDAN BATIDAN
SEÇMELER DİZİSİ" No. 26
"ZİYA GÖKALP KÜLLİYATI" No. 10

TOKER YAYINLARI Ltd. Şti.
Cennet Mahallesi, Yavuz Selim Cad. 25
K. Çekmece - İSTANBUL
Tel-Fax: 212 6010035

e-mail: tokeryayinlari@tokeryayinlari.com

Kültür Bakanlığı Sertifika no: 27421
ISBN - 978-975-445-39-2

o Dizgi : Toker
o Baskı-Cilt : Alemdar Ofset
Davutpaşa Cad. 20/29
Topkapı İstanbul
o İstanbul - 2013

Hazırlayanın Önsözü

ZİYA GÖKALP VE ESERLERİ HAKKINDA

Ziya Gökalp, modern Türkçülüğün kurucusudur.

Bu sebeple, Türk gençlerinin vatansever milliyetçiler olarak yetişebilmeleri ve Türkçülüğü tam olarak kavrayıp benimseyebilmeleri için Ziya Gökalp'in eserlerinden öğrenecekleri pek çok şeyler vardır.

Cumhuriyetin kurucusu büyük **Atatürk**'ün; ***«Etimin ve kemiğimin babası Ali Rıza Efendi ise fikrimin babası Ziya Gökalp'tir»*** ve ***«Heyecanlarımın babası Namık Kemal, fıkirlerimin babası Ziya Gökalp'tir»*** sözlerinden, bu büyük düşünürümüzün fikirlerini kendine rehber yaptığını öğreniyoruz.

Öyle ise Atatürk'ün izindeki Türk gençliği de Ziya Gökalp'i kendine rehber yapmalıdır.

Bugünün gençliğine, Ata'sının kendisine rehber yaptığı fikirlerin, sade bir dille sunularak öğretilmesi ve benimsetilmesi ise bizlerin görevidir. İşte bu görevin sorumluluğunu taşıyan bir kişi olarak bugüne kadar **Ziya Gökalp**'in, **Türkçülüğün Esasları, Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak, Türk Ahlakı, Türk Töresi, Türk Medeniyeti Tarihi** eserlerini gençlerimiz için sadeleştirdim. Her biri birkaç baskı yaptı. Şimdi de **Hars ve Medeniyet, Yeni Hayat, Kızıl Elma, Altın Işık ve Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Hürriyete Mektuplar, Son Şiirler, Türk Terbiyesi, Çınaraltı Yazıları, Yeni Türkiyenin Hedefleri** isimli 10 eserini sadeleştirerek yayınlamaktayım. Bu eserlerden bir kaçını Ziya Gökalp'in sağlığında gazete ve dergilerde yayınlanmış makalelerini bir araya getirerek kitaplaştırdım.

Gökalp'in eserlerinde kullandığı dil, yazıldığı dönem için ne kadar sade otursa olsun, bugünün gençliğinin kolayca okuyup anlayabileceği durumda değildir. Şimdiye kadar çeşitli yayınevleri bu eserlerin bazılarını, 70-80 yıl önceki Ziya Gökalp'in kullandığı dili aynen koruyarak yayınladılar.

Bazı yayınevleri ise eserleri sadeleştirdiklerini sanarak uydurukça kelimelerle bozdular. Tabiidir ki, bu uygulama Ziya Gökalp’e ihânet, okuyucuya ise en yumuşak ifade ile saygısızlık ve gençler için de zararlı olmaktır.

Bense çalışmalarımda orta bir yol izledim. Ne eski dili aynen bıraktım, ne de uydurukçaya saptım. Halkımızın kullandığı ve okuduğu zaman anladığı kelimeleri; *«Arapça ya da Farsçadan veya bir başka dilden mi gelmiştir?» veya «sonradan mı türetilmiştir?»* diye kökünü araştırmaya girişmeden kullandım. Bence önemli olan, halkımızın o kelimeyi bilip bilmediği, kullanıp kullanmadığı idi.

Amacım, Ziya Gökalp’i ve fikirlerini en iyi şekilde anlatabilmekti. Bu «amac»ı en iyi gerçekleştirecek «araç», yâni kelimeyi, o kelimenin kökenini araştırma gereği duymadan kullanmam, en doğal olan davranıştı. Ben de öyle yaptım. Bunu bir kaç örnekle anlatayım: **Lisan** yerine; dil, **darbı mesel** yerine; atasözü, **nesil** yerine; soy kelimesini kullandım. Bazen de bir kavramı karşılayan eski kelimenin yanında, parentez içinde o kelimeyi açıklayıcı eski ve yeni kelimelere bir arada verdim; **teamül** *(örf-adet, gelenek)* örneğinde olduğu gibi.. Bazen, her ikisi de aynı anlamda olan hem **mefkureyi**, hem **ülküyü**, hem **harsı**, hem kültürü, hem **ırkı**, hem **soyu** aynı zamanda kullandım.. Kısacası, dil konusundaki tek kaygım, *«anlaşılırlık»* tan ibaretti.

Yalçın TOKER

ESER HAKKINDA..

Türk Milliyetçiliği ideolojisini sistemleştiren Ziya Gökalp değerli bir şair olmasının yanı sıra büyük bir sosyoloji bilginidir. İşte elinizdeki bu eser, Gökalp'in sosyolog yönü ile kaleme aldığı bir incelemedir.

Bu eserinde Gökalp, Kürt aşiretleri hakkında köken, tarih, coğrafya, dil, kültür yönlerinden yaptığı araştırmaların sonuçlarım açıklamaktadır. Kürt aşiretlerinin bilimsel açıdan sınırlandırılmasını yapmakta, Kürtlerin örf-adetleri, yaşantıları, geçim kaynakları, doğum, ölüm, düğün törenleri, suçluları izleme ve cezalandırmaları, yabancıya karşı davranışları gibi çeşitli konularda ayrıntılı bilgiler vermekte ve bugün Kürtleşmiş olan pek çok aşiretin aslında Türk olduklarını ileri sürmektedir. Türk boylarının Kürtleşmelerinin sosyolojik ve siyasal nedenlerini objektif ve ikna edici bir şekilde izah etmeye çalışmaktadır.

Bu konuya bir kaç örnek verelim:

"Musul'un kuzeyindeki köylerde Kiki'ler vardır. Kiki Çerkan toprağında bulunan Koçhisar köyleri 70 yıl öncesine kadar Türk imiş ve Türkçe konuşurlarmış. Telars köyünün halkı bugün bile Türkçe'den başka dil bilmez.."

"Kiki, Dekuri, Milıi kebir aşiretleri mensupları kendilerinin Kürt olduklarını iddia ediyorlarsa da gerçekte büyük bölümü Türk veya Türkmen'dir".

"Kürtler'in buraya nasıl geldikleri ve bunların da asıllarının Türk olma ihtimali varken, nasıl Kürtleştikleri hakkında kesin bilgi yoktur."

"Karakeçi kabilesi, isminden de anlaşılacağı üzere Bursa'daki Karakeçi'nin bir koludur. Fakat Türkçe'yi unutarak Kürtleşmiştir. Karakeçi köyleri arasında Salur adlı bir köy vardır. Salur, bilindiği gibi Oğuz elinin yirmidört boyundan biridir."

“Karacadağın güneyinde Kanklı mezrası. Türkan aşireti Oğuz’un Beğdili boyundan olduğu gibi Karakeçi içinde de Beğdili köyleri vardır.”

“Bitlis yöresindeki Rojkili kabilesi Oğuz ili tarzında iki kolda 24 boy birleşerek meydana gelmiştir..”

Ziya Gökalp’i, günümüzde yaygın bir şekilde ileri sürülen ***«Kürtler’in aslen Türk oldukları, Oğuz Türkleri’nin bir kolunu teşkil ettikleri»*** şeklindeki tezlerin savunucuları arasına almak ise mümkün değildir. Zaten Gökalp’in bu sosyolojik araştırmaları yaptığı ve bu eseri kaleme aldığı dönem 1900-1910 yılları arasıdır. O sıralarda Osmanlı Türkiyesinde söz konusu olan cereyanlar, İslam ümmetçiliği ve bu akıma karşı çıkan hristiyan ekalliyetlerin ayrımcı faaliyetle-rinden ibaretti. Müslüman olan Türk de, Arap da, Kürt, Arnavut gibi milliyetler de köken farkı duygusu taşımaksızın İslam ümmetine mensup olma şuuruna sahiptiler. Osmanlı Devleti’ni kötü günlerinden kurtaracak olan cevherin, ***“ümmet kenetlenmesi”*** ve dayanışması olduğu fikri yerleştirilmek isteniyordu. Sonra Balkanlarda patlak veren Yunanlılık, Bulgarlık, Sırplık cereyanları, bu unsurların egemenliklerini ele geçirmeleri için Batılılardan gördükleri yardımlar ve kışkırtmalar üzerine bir antitez olarak Türkçülük ateşlendi. Bunu takiben devletin Müslüman halkları arasında Arnavut, Arap milliyetçilikleri ortaya çıkmaya başladı. İngiliz ve Fransızların tahrikleriyle beslenen bu ayırımcı fikirler l. Dünya Savaşı sırasında çok genişledi. Arap topraklarını sömürmek isteyen İngiliz ve Fransızlar bu milliyetçi gelişmeleri çok iyi kullanarak Arap toplumlarını bizden kopardılar. Bir çok Arap devletçikleri kurdurdular.

Bu arada, aşiretler arasına Kürtlerin ayrı bir millet oldukları nifak tohumlarını atmak suretiyle isyanlara teşvik ettiler.. Onlara silah verdiler, propagandalarını yaptılar. Ne var ki bütün tahriklerine rağmen onların Türkten kopmasını temin edemediler. Çünkü Kürt ile Türk, 900 yıl bir arada yaşamış, birlikte vatan savunması yapmış, aynı Allaha ve kutsal kitaba inanmış, birlikte şehitlik şerbetini içmiş, et ve kemik gibi birbirinden ayrılamaz kardeş kavimlerdi.

Kürtler de Türkmenler gibi birer Oğuz boyu mu idi, yoksa Türk ve Kürt ayrı kökenlerden gelmiş iki ayrı millet mi idi? Bu noktada bir türlü tam bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Ziya Gökalp de, bu soru o günlerde henüz

sorulmadığı, hatta sorulması akla bile gelmediği için sosyolojik araştırmaları sırasında böyle bir soruya cevap aramamıştır. Yalnızca, Kürt aşiretleri arasında yaptığı incelemeler meyanında Kürt kabul edilen veya kendilerini Kürt sayan pek çok boyun köken olarak Türk oldukları halde çeşitli sebeplerle sonradan Kürtleştiklerini vurgulamakla yetinmiştir. Bu gibi boylara ait bir kaç örneği yukarıda verdik.

Sonradan Kürtleşen aşiretlerin Türklüklerini nasıl unut-tuklarını açıklarken de Gökalp bu vakıayı, yaşadıkları coğrafyadan kaynaklanan zorluklarla, güvenlik konusunda devletin ihmali gibi sebeplere dayandırmıştır. Çöl şartları aşiretleri göçebeliğe itmiş, hayvancılıkla geçindikleri için yaz ve kış birbirinden çok uzak coğrafyalarda dolaşmaları zorunlu olmuş, sürülerini ve canlarını koruma konusunda devletin sağladığı güvenliğin yetersiz kalması sebebiyle Ağalara sığınmak zorunda kalmışlar.. Sığındıkları aşiret ve ağalar Kürt ise, zaman içinde onlar da Türkçeyi unutarak Kürtleşmişler.. Coğrafi zorlukların yanı sıra, ürünlerden alınan aşar ve acımasız vergiler de onları Türklükten koparan bir başka etken olmuş..

Aslen Diyarbakır’lı olan Ziya Gökalp, bir sosyolog olması dolayısıyla, kendi bölgesinin sosyal vakıası olan Kürtler hakkında bu incelemeyi yaptığı için muhaliflerinin saldınlarına da maruz kalmıştı.

İttihat Terakki’nin genel merkezinde görevli olmasının da etkisi ile muhalif **Hürriyet ve İtilaf** partinin ileri gelenlerinden **Ali Kemal**, Ziya Gökalp’in Kürt olduğunu ileri sür-müştü. Sonradan Milli Mücadeleciler ve Atatürk hakkında ölüm emri çıkarttıran o günlerdeki İstanbul Hükümetinin İç İşleri Bakanı olan ve sonra İzmit’te linç edilmek suretiyle öl-dürülen Ali Kemal’in bu Kürtlük isnatlarına Ziya Gökalp, **Yeni Hayat** kitabma aldığı **“Ali Kemal’e”** başlıklı şiirinde şöyle cevap veriyordu:

ALİ KEMAL’e

Ben Türküm! Diyorsun, sen Türk değilsin?
Ve İsîamım! Diyorsun, değilsin İslam!
Ben ne ırkım için senden vesika,
Ne de dinim için istedim ilam!

Türklüğe çalıştım, sırf zevkim için,
Ummadım bu işten asla mükafat!
Bu yüzden bin türlü felâket çektim,
Hiç bir an esefle demedim: Heyhat!

Hatta ben olsaydım: Kürd, Arap, Çerkeş;
İlk gayem olurdu Türk milliyeti
Çünkü Türk kuvvetli olursa, mutlak,
Kurtarır her islam olan milleti!

Türk olsam olmasam ben Türk dostuyum,
Türk olsan olmasan sen Türk düşmanı!
Çünkü benim gayem Türkü yaşatmak,
Seninki öldürmek her yaşatanı!

Türklük, hem mefkürem, hem de kanımdır;
Sırtımdan alınmaz, çünkü kürk değil!
Türklük hadimine «Türk değil!» diyen
Soyca Türk olsa da “piçtir”, Türk değil!

Görüldüğü üzere Ziya Gökalp ***“Türk kanımdır”*** dedikten sorra “*Kürt olsaydım bile ilk gayem Türk milliyeti olurdu, çünkü Türk kuvvetli olursa Kürt, Arap, Çerkez bütün islamları kurtarır...*” diye eklemektedir.

Türk-Kürt ayınmcılığına Gökalp, Küçük Mecmuada 1922’de yazdığı bir makeledeki şu cümle ile ile de karşı çıkıyordu:

Kürtleri sevmeyen bir Türk varsa Türk değildir;
Türkleri sevmeyen bir Kürt varsa, Kürt değildir!

BİRİNCİ BÖLÜM / YÖNTEM

SOSYOLOJİNİN KAYNAKLARI

Sosyoloji, kendisi için gerekli olan verileri kendisi hazırlayamaz. Bunları sosyolojinin yardımcıları olan; **tarih, etnografya** *(halk bilim)* ve istatistik ilimleri hazırlayıp **sosyoloji**nin tetkikine sunar.

Yazılı edebiyatları bulunan milletlerin tarihleri de yazılmış olduğundan, sosyoloji, bunlarla ilgili malze-meyi tarihten alır. İstatistik örgütü ise yalnızca gelişmiş milletlerde vardır. Sosyoloji, gelişmiş toplumlar hakkında fazla olarak. istatistik tarihleri sayesinde de bilgi sahibi olabilir.

İlkel toplumlara gelince, bunların istatistik örgütle-ri olmadığı gibi. yazılı tarihleri de yoktur. Bu yüzden bu cemiyetlerle ilgili olarak sosyolojiye gerekli verileri verebilecek ilim dalı; yalnız etnografya, yani **halk bilim**dir.

ETNOGRAFYANIN ANTROPOLOJİ’den FARKI

Fransız bilginleri etnografyayı antropolojiden ayırdılar. Antropoloji, anatomik kökenlerden ibaret olan **«ırklar»**ı konu alır. Mesela bugün Avrupa’da ***«uzun kafalı esmer», «uzun kafalı kumral»***, ***«yassı kafalı»*** diye adlandırılan üç ırk vardır. Antropoloji, her milletten yüzde kaçının şu veya bu ırktan olduğunu araştırır. Önceleri anatomik yapının, sosyal olayları etkilediği sanılıyordu. Fakat sonradan Manovelye gibi antropoloji bilginleri böyle bir etkinin var olmadığını ispat ettiler. Böylelikle sosyolojinin, antropolojinin verilerine gereksiniminin bulunmadığı ortaya çıktı. Bu durumun doğal sonucu olarak da, antropolojiye dayanan sosyoloji büsbütün ilimler sahnesinden çekildi.

Biz Türkçe’de antropolojiye: **«Beşeriyat»** *(insan-bilim)* adım veriyoruz. Etnografyaya ise **«Kavmiyat»** *(kavim-bilim. halk-bilim)* diyoruz.

Etnografya, tarihlerinde yazılı belgelere sahip olmayan cemiyetlerin sosyal kurumlarını ve bu kurumların bütünü demek olan medeniyetlerini tetkik eder.

Fransızların ayrı ayrı isimler vererek birbirlerinden ayırdıkları bu ilmi. İngilizler «antropoloji» adı altında birleştirmektedirler. Bu yüzden İngilizlere göre et- nografyanın adı antropolojidir. Ancak Fransızların bu konudaki görüşü ilme daha uygundur.

ETNOGRAFYADA YÖNTEM

Tarih şu üç tür nesnenin şahitliğine dayanır:

l. Yazılı belgeler. 2. Abideler. 3. Sözlü gelenekler.

Etnografya yazılı belgelerden çok az yararlanır. Me-

sela bir aşiretten bir devlet doğmuşsa, onun ismi tarihe geçmiş olur. Bir aşiret, bir isyan veya ihtilal'e katılırsa yine ismi tarihe geçer. Bununla birlikte, gerek tarih kitaplanndan, gerek evrak hazinelerinden ve her türlü resmi sicillerden bilgiler toplanabilir.

Aşiretlerin «abide» adı verilebilecek maddi eserleri yoktur. Fakat gayet zengin olmak üzere sözlü gelenekleri ve kullandıkları eşyalar vardır.

Gelişmiş cemiyetlerin bellekleri, kendi tarihleridir.

Aşiretlerin tarihleri ise onların sözlü geleneklerinden ibarettir. Bir çok kimse, bu sözlü geleneklerin gerçekle hiç bir ilgisi yok sanır ve bu yüzden onlara hiç değer vermez. Oysa sözlü gelenekler bir takım örgüt ve kurumlara, törenlere bağlıdır. Bu yüzden kişiler bu gelenekleri değiştiremez ve yok edemezler. Mesela eski Oğuz illerinin her birinde yırmidört boy'un bulunması keyfi bir durum değildir. Bu 24 boy tamamlanmadıkça **«şölen»** kurulmazdı. Şölen, eski Oğuzların hem dinî, hem de estetik değer taşıyan önemli bir toplantısıydı. 24 boy'dan herbirinin birer **«tamga»**sının da olması anlamsız bir şey değildi. Her boy, sürülerine, bu tamgayı vurduğu gibi, bunu **«arma»** olarak da kullanırdı.

Her dört boy'un bir **«ungun»**u olması gerekirdi. Her boy, ungun'u olan hayvana ok atmazdı. Aç kalanlar onu öldürüp etini yiyemez, onu kutsal bilir ve ona hürmet ederlerdi. Her dört boy'un bir **«sökük»**ü olması da anlamsız

bir şey değildi. Çünkü boy beyleri şölende kendi sökük'lerinden başka et yemezlerdi.

Zaten etnografyanın toplayacağı sözlü veriler, bun-lar gibi örgüt ve kurumlara, ayinlere, törenlere daya-nan haberlerdir. Etnograf, ilkel aşiretlerdeki dinsel, si-yasal ve kavimsel örgütleri ayırabilmelidir. En önce de siyasal gücü elinde bulunduranlarla, halka ait kurum-ların belirlenmesi lazımdır. Genellikle, siyasal güce sa-hip heyetin içinde çeşitli uruklara mensup **amareler**[1]bulunabilir. Hatta bunlar başka başka kavimlere, başka başka dinlere mensup da olabilirler. Mesela *Meyilli* kabilesi içinde Advan, Bekare, Haidî gibi Arap aşiretleri, Türkan gibi esasen «Begdili» boyuna mensup Türk oiduğunu bilen, fakat Kürtçe konuşan bir Türk aşireti; Dennan. Şaikıyan, gibi yezidi mezhebinde Kürt aşiretleri vardır. Bazen bir isim hem **«şuub»**[2] ismi, hem «kabile» ismi, hem de «Amare» ismi olabilir.

Mesela «Meyilli» ismi önce büyük bir «şuub»un ismidir. Bu «Şuub»tan doğmuş bir çok kabileler vardır. Van ilinin «Saray» kazasında «Zilan» adlı bir kabile bu ismi taşıdığı gibi, «Mardin Milli»si ve «Viranşehir Milll»si de bu ismi taşımaktadır. Aynı zamanda Kastamonu ilindeki «Zebun» kabilesinin bir amarersi de «Millan» adını taşımaktadır.

Türklerde «uruk» ismiyle «boy» ismi, kavimsel isim-lerdir. Kürtlerde de «şuub» ismiyle «amare» ismi kavim-sel isimdir. İl, kabüe. bent ise siyasal unvanlardır. Bir kabile, boy ve amare niteliğiyle bir il'e yahut kabileye dahil olunca, siyasal topluluk olmaktan çıkarak, ka-vimsel bir topluluk haline geçer. Mesela «Şencan» ka-bilesi «Karakeçi» ili'ne girmekle onun içinde bir «boy» yahut «amare» olmuştur.

Etnograf , bu örgütler arasındaki farkları ayırabilmek için, aşiretlerin sosyolojisi ile ilgili yeterli bilgiye sahip bulunmalıdır.

Bundan başka dinî, ahlakî, hukukî, estetik, iktisadî kuruluşların konuştukları dillerdeki özellikleri anlayabilmek için de, sosyolojinin özellikle aşiretlere alt olan bu gibi kurumları hakkında bilgi edinmiş olmalıdır. Bu zamanda sosyoloji bilmeyenler, tarihçi ve istatistikçi olamadıkları gibi etnograf da olamazlar. Sosyolojiye ham madde hazırlayanlar yardım edecekleri ilmin, ne gibi bilgilere ihtiyaç duyduğunu ve şimdiye kadar ne gibi bilgiler elde edildiğini bilmelidirler,

Memleketimizin esaslı bir etnografyasını meydana getirmek için Önce etnograflar yetiştirmek lazımdır. Ye-tenekli gençlerden, bir senelik sosyoloji öğretimiyle, işe yarar etnograflar yetiştirilebilir. Etnograf olmak için tam sosyolog olmak şart değildir. Çünkü etnograflar amele gibidir. Bunların yanında sosyolog ise mimar sayılır, iyi bir sosyologun idaresi altında, özet sosyoloji dersi görmüş etnograflar çok iyi tetkikler yapabilirler.

ETNOĞRAFYA MÜZESİ

Avrupa'nın birçok ülkelerinde etnografya müzele-ri vardır. Aşiretleri olmadığı halde, bu ülkeler bu mü-zeleri niçin kurmuşlardır? Sebebi, yazılı edebiyattan yoksun olan, sözlü geleneklerden başka toplumsal hafızaları bulunmayan topluluklar yalnız aşiretler değildir. Gelişmiş milletlerin «halk» adı verilen bölümleri de bu kategoriye dahildir. Milletlerin gerek yazılı edebiyatları, gerek tarihleri, özellikle seçkinlere ait olan duyguları yazar. Seçkinlere özgü medeniyetle uğraşır. Halkın da kendisine özgü bir sözlü edebiyatı, sözlü bir medeniyeti vardır. Peri masalları, türküler, bilmeceler, atasözleri halk edebiyatının dallarıdır. Bunlardan başka, halkın kendine özgü geleneksel inançları da vardır. Bunlar kitaba geçmediği halde halkın üzerinde çok etkilidir. Halkın bunlara «Keçekitap» ve «Tandırname» gibi adlar vermesi vicdanında bunları yazılmış bir kitap gibi görmesindendir.

İşte Avrupa'da etnografya müzeleri, kendi memle-ketlerinde halka ait olan, geleneklerle ilgili verileri top-layan müzelerdir. Halk geleneklerini konu alan etnografya bölümüne **"halkiyat"** *(folklor)* adı verilir. Avrupa'da folklorun ayrıca uzmanları vardır. Etnografya müzesi, folklordan başka, memlekette kullanılan ne kadar müzelik eşya varsa onlar; da içine alır. Bina gibi taşınması mümkün olmayan eşyaların da küçük birer örneği olan maketleri bu müzede bulunur. Memlekette eşya olarak ne varsa, mutlaka ya kendisi ya kopyası, ya da fotoğrafı etnografya müzesinde mevcuttur. Halk türkülerinin ve lehçelere ait ses farklarının kaydedilmesi için de fonograf *(ses alma makinası)* kullanılır.

Demek ki etnografya müzesi tarih müzesinin bir ta-mamlayıcısıdır, Tarih müzesi bir milletin mazisini gös-terir. Etnoğrafya müzesi ise milletin mevcut halidir. Maarif Vekaleti *(Milli, Eğitim Bakanlığı)* bir kaç yıl öncebu

ihtiyacı görerek bir «hars şubesi» *(Kültür Dairesi)* kurmuştu. Maarif müdürlüklerinden folklora ait bir çok defterler ve halka ait bir çok eşya gönderildi. Fakat merkezde bir etnografya müzesi olmadığından bunlar tasnif edilmedi.

Bundan başka, canlı belgeleri toplamakla görevlen-dirilenlerin bazıları henüz bu işi yapmaya hazır değildi. Bu yüzden Türkiye hakkında, hatta bütün Türkler hakkında mükemmel bir etnografya tetkikatı yapabilmek için mutlaka merkezde bir etnografya müzesi kırmak ve bu müzenin topladığı sözlü gelenekleri yayınlamak üzere bir Etnografya Dergisi çıkarmak lazımdır. [3]

Bu müze kurulduktan sonra müzelik eşyanın toplanması, ilmi bir yetkiyi gerektirmediğinden, derhal gönderilmesi için illere, livalara[4], sancaklara, emir verilir. Folklor incelemeleri için de önce bir livadan başlanarak, müzenin bütün etnografları oraya gönderilir. İlçe ilçe, bucak bucak, köy köy gezilerek o livanın bütün sözlü gelenekleri toplanır. Bundan sonra diğer livalara geçilerek aynı işlem yapılır. Müzenin folklora yönelik bu çalışması uzun sürerse de çok yararlı ve değerli olur. O zaman Anadolu'da kaç çeşit Türk lehçesi bulunduğunu öğrenmiş oluruz.

Bu sayede Anadolu'ya çeşitli zamanlarda kaç adet göç gelmiş olduğunu kolayca öğrenebileceğimiz gibi, her bucağın, her köyün hangi uruk'un hangi il'ine ve uruk'un da hangi boy'una mensup olduğunu söyleye-bileceğiz. Şimdi hatırımıza gelmeyen pek çok önemli keşifler de böylece kendiliğinden meydana çıkacaktır.

Özetle, harptan sonra devletimizi ilmi temeller üzerine kurmak istiyorsak, mutlaka gelecekteki beş kurumu Avrupa'daki benzerleri kadar düzenli olarak kurmaya çalışmalıyız.

Bunlar: 1. Millî istatistik örgütü, 2. Millî arşiv, 3. Millî belgeler kütüphanesi, 4. Tarih müzesi ve 5. Etnografya müzesidir.

Bu beş milli hazinenin servetleri her gün yok olup gitmektedir. Arşive ait önemli belgeler, kütüphanelerdeki milli tarihimizi aydınlatacak önemli kitaplar, milli asarı atika *(eski eserler)* Avrupalılar tarafından paraşolla[5] aşırılmaktadır. Geçen yıl Diyarbakır'da çok önemli resmî belgelerin bakkallar tarafından ambalaj kağıdı yerine kullanıldığını görüyorduk.

Savaşların sebep olduğu zarar ve yıkım ve sözlü ge-lenekleri iyi bilenlerin vefat etmesi bir çok değerli kay-nağın elimizden kaçmasına yol açmaktadır. O halde bu beş örgütü kurmakta acele etmeliyiz. İhmal edersek vallahi hakiki bir millet olmaktan uzaklaşırız.

SÖZLÜ GELENEKLER KİMLERDEN SORULMALI

Mesela bir aşiretin örgütlenmesi ve çalışması hakkında bilgi aradığımız zaman, bunu başka bir aşirete mensup bir kişiye sormamalıyız. Çünkü her aşiretin geleneklerinin dağılımını ancak o aşiretin insanları bilir. Aşiretin içinde de daha çok ihtiyarlardan, yönetici mevkiinde bulunanlardan sormalıyız. İhtiyarlar çok yaşadıkları için, yöneticiler ise meseleleri çözümledikleri için aşiret hayatı ile çok ilgilenmişlerdir.

Bundan başka aşiretin çeşitli geleneklerini çeşitli uzmanlardan sormak gerekir. Mesela Arap aşiretlerinde «ünsa»[6]ya ait gelenekleri ebe ve doktorlardan, devam edip gelen hukuku «arifler» [7] den sormalı. Kürt aşiretlerinde de, bu gibi işlerde az çok uzman olanlar vardır. Masalları masalcılardan, türküleri türkü söyleyicilerden almalı. «Tandırname hükümleri»ni yaşlı kadınlardan sormalı.

Özetle her tür geleneğin bilicisini bulup ona müra-caat etmeli. Etnografların bu noktaları iyi bilmeleri şarttır. Bundan başka etnograf, içine girdiği aşiretin güvenini kazanmağa, kendisini onlara sevdirmeğe gay-ret etmelidir. İlkel halklar sevmedikleri, güvenmedikle-ri kimselere sırlarını açmazlar.

Anadolu köylüleri yabancılara «ağzı kara» derler. Ve köyün sırlarını onlardan saklarlar. Aşiretin özel bir tarikatı varsa, etnograf ona girmelidir ki, sırlarını ve konunun iç yüzünü öğrenebilsin.

1 **Amore**: Kabileyi meydana getiren boy, oymak.

2 **Şuub**: Bir kaç kabileden oluşan insan topluluğu.

3 **Etnografya Müzesi**: Ziya Gökalp’in kurulmasını çok istediği Etnografya müzesi 1925-1928 yılları arasında Ankara’da yapılmış ve 1930’da ziyarete açılmıştır. Müzede Anadolu halk sanatı ve etnografya ürünleri sergilenmektedir.

4 *Liva*: Osmanlı döneminde, il’le ilçe arasında idarî birim.

5 **Paraşol**: Dört yanı açık tek atlı araba.

6 **Ünsa**: Kadın, kız.

7 **Arif**: Bilge kişi. Aşiretlerde ihtilafları çözümleme yetkisi olan kişi.

İKİNCİ BÖLÜM/ GENEL KONULAR

TOPLUMSAL GRUPLARIN SINIFLANDIRILMASI

Toplumsal gruplar, birbiri içine konulmuş çeşitli büyüklükteki kutular gibidir. Bu gruplardan bir tanesi olan ve dayanışma-örgüt yönünden kendisinden bü-yük veya küçük olan gruplardan daha kuvvetli olanına **«cemiyet»** adı verilir.

Cemiyetten daha büyük olup cemiyeti içine alan gruba ise **«camia»** *(topluluk)* denilir.

Cemiyetten daha küçük olup, cemiyetin içinde yer alan gruplara ise *«tali (ikincil) gruplar»* adı verilir. Bu sınıflandırmadan anlaşılıyor ki, sosyal organizma ben-zetmesine uygun olan yalnızca cemiyettir. İkincil grup-lar bu organizmanın çeşitli organları derecesindedir.

Camialar *(topluluk)* ise bu sosyal organizmaların oluşturduğu birliktir. Daima topluluğun toplumsal vicdanı, cemiyetinkine oranla çok zayıftır.

CEMİYETLERİN GENEL SINIFLANDIRILMASI

Cemiyetlerin de hayvanlar ve bitkiler gibi cinsleri ve türleri vardır. Cemiyetler önce **«aşiret»** ve **«millet»** diye iki büyük sınıfa ayrılır. Millet ise iki türlü «tali» *(ikincil)* gruptan meydana gelir. Birincisi, önceden var olmayıp sonradan ortaya çıkan yani idareye ait bolün-meyle belirlenmiş olan gruplardır. İl, liva. ilçe, bucak, köy gibi.. Bunlar birbirini içine alan toprak bölümleri-dir.

İkincisi ise, mesleklere göre uygulanan uzmanlık gruplarıdır. Bunlar da ideallerin bölünmesinden doğan gruplardır.

Millet, büyük bir insan grubu olmakla birlikte, onu da içine alan daha büyük bir camia vardır. Mesela Türkiye Türkleri bir millettir. Fakat bütün

Türklerden meydana gelen Turan Türk kavmi bir camiadır. Bunun gibi mensup bulunduğumuz «İslam ümmeti» ve «Avrupa topluluğu» da birer camia *(topluluk)*tur. Camialar *(topluluk)* birer devlet niteliğine sahip olmadıkları için cemiyetten daha zayıftırlar. Çünkü cemiyet; ya bir devlet, ya bir aşiret şeklinde siyasi bir örgütlenmeye sahip olursa güç kazanır. Camialar, yâni topluluklar ise ancak birer medeniyet topluluğu niteliğinden öteye gidemezler.

AŞİRETLERE AİT TOPLULUKLAR VE İKİNCİ GRUPLAR

Aşiretler birbiri içinde bulunan gruplar gibidir. Fakat bu gruplar, bir yandan aileye, diğer yandan da siyasal bir kuruluşa benzedikleri için *«siyasal aile top-lulukları»* adını alırlar. Bu gruplar genellikle hakiki yahut hayali bir akrabalığa dayanırlar. Aralarında *«kan davası dayanışması»* ve *«savaş dayanışması»* mevcut-tur. *(**Kuranı Kerim** bu iki dayanışmaya da «cahiliye toplumu» adını vermiş ve şiddetle aleyhine yürümüştür).*

Bu gruplarla ilgili bilgi kaynaklarını bol bir şekilde eski Araplarda bulabiliriz. Cahiliye Arapları *(İslamiyetten önceki Araplar)* «ensab»a *(atalar zincirine)* çok önem verirlerdi. Hz. Ömer ilk defa bir divan oluşturarak İslam nüfusunu saydırıp yazdırırken, şahısların isimlerini bu «ensab kadroları»na geçirttiğinden, bu kadrolar resmi bir nitelik kazandı. **Hz. Ömer**'in kabul ettiği sınıflandırma imamı Maverdi'nin *«Ahkam-ı Sultaniye»* kitabından alınmadır. Abbasi Halifesinin *«kadiyulkudat»*ı *(en büyük kadısı)* tarafından yazılan bu kitap, Abbasi Hallfeliğinin Anayasası niteliğini taşır. Bu yüzden biz de, kavim toplumlarına ait bilgileri bu kitaptan almayı tercih ettik.

Eski Araplarda soy ağacı: İmamı Maverdi'ye göre Arap kavmi iki «şuub»a *(kabileler topluluğu)* ayrılmaktadır. Bu şuublardan biri «Kattan» diğeri ise «Adnan»dır. Bu şuublardan her biri de ikişer «kabile»ye ayrılmıştır: Kattan ve Adnan kabileleri..

Kattan'm kabileleri: «Cehlan» ile »Recmir»dir.

Adnan'ın kabileleri: «Muzer" ile «Rebia»dır.

Her kabile ikişer «amare»([8]) den ibarettir. Mesela, Kureyş amaresi, «Beniabdimeap» ve «Benimahsun» batınlarına bölünmüştür. Her Bâtın[9] da iki «Fuuz»[10]a bölünmüştür. Abdimenaf bâtını, «Benihaşim» ve «Beniumiye» fuuzlanna ayrılmştır. Sonraları Benihaşim fuuzu da «Beniabbas» ve «Beniebutalip» fıkralarına ayrılınca, bu son örgüte «Fasla»[11] adı verildi.

Sosyolojide *«Fehande»*[12]ye *«Semiye»* [13]ve *«Feliye»*[14] ye ise *«İkincil Semiye»* isimleri verilmektedir.

«Amare»ye bazen «Aşiret» adı verilir. Fakat aşiret ismini ilkel cemiyetlere genel ad olarak ayırmak daha uygundur. Bu yüzden biz biraz düzeltme ile gelecekte-ki terimleri kabul edebiliriz.

Bu duruma göre Arap aşiretlerinin alt grupları şöyledir:

1. **Kavm (uruk)**: Şuuplardan oluşur: «Ettimin»
2. **Şuub (il)**: Kabilelerden " : «Fenpmade»
3. **Kabile (kol)**: Amare'lerden " : «*Confideration*»
4. **Amare (aşiret)**: Batınlardan " : «*Tribu*»
5. **Batın (soy)**: Semiye'lerden " : «*Phraterie*»
6. **Semiya (sop)**: Tali *(ikincil)* Semiyelerden " : «*Clan*»
7. **Tali (ikincil) Semiye**: Asabe'lerden " : «Soucian»
8. **Asabe**: Ehil'lerden " : "Agnak»
9. **Ehil**: Ayal'lerden " : «Famllle Agnatigue»
10. **Ayal** : Baba, Ana ve Çocuklardan «Me'ange»

TOPLUMLARIN BİRİMLERİ

Bitkiler ve hayvanların canlılıkları, genellikle bircanlı hücrenin çeşitli bileşimlerinden doğduğu gibi sosyal toplulukların bütünü de, sosyal bir hücrenin bileşimi ya da bölünmelerinden meydana gelir. Cemiyetlerin hücresi «Semiye»'dir. Semiye *(sop)* den büyük olan toplumlar, semiyelerin birleşiminden doğmuştur. Semiyeden küçük olanlar ise, semiyenin gizli bölümlerinden meydana gelen aile gruplarıdır.

AİLE TOPLULUKLARI: Bunlar semiye *(sop)* ile başlar.

Semiyeler, yahut ikincil semiyeler önce, **“Asabe”** [15] lere, asabeler **“Ehil”**[16] lere, ehiller **“Ayal”** [17]lere ayrılmıştır.

Arap ve Türk terimleri, meydana geliş yönündenbirbirine karşılık olmakla beraber, ifade ettikleri grup-lar arasında farklar vardır, iki taraftaki aile toplulukları aynı köklerden olmadığı gibi, Türklerde kavimsel topluluklar çok birleşiktir. Demek ki yukarıdaki karşılaştırma Tamamiyle doğru değildir.

Bu sebeplerden dolayı biz, Arap ve Kürt aşiretleri için Arapça terimleri, Türkmen aşiretlerinde de Türkçe terimleri kullanacağız.

TÜRK TERİMLERİ

Türk dilinde şunlara karşılık aşağıdaki terimler, vardır:

1. **Türk kavmi**:Uruklar'dan meydana gelir.
2. **Uruk *(Cil)***: İl'lerden " "
3. **İl *(Şaap)***: Korlardan " "
4. **Kol *(Kabile)*** : Boy'lardan meydana gelir.
5. **Boy *(Amare)*** : Bölüklerden " "
6. **Bölük *(Batın)*** : Yarım Tirelerden " "
7. **Tire *(Fahas-Semiye)*** : Soylardan " "
8. **Yarım Tire *(Fasla)*** : Tire'lerden " "
9. **Soy *(Asiye)*** : Ocak'lardan " "
10. **Ocak *(Ehil)*** : Akev'lerden " "
11. **Akev*(Ayal)*** : Ana, baba ile çocuklarından " "

AŞİRETLERİN SINIFLANDIRILMASI

Aşiretler, ağırlık noktasında bulunan toplumsal grup esas olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bir aşirette ağırlık noktası semiye’de *(sop)* ise ona *«Semiyevî Aşiret» (sop aşireti)* adı verilir. Avusturalya aşiretleri bu gruptandır. Bunlara ***«basit totemli aşiretler»*** adı da verilir. Kuzey Amerika Hintlileri *(kızılderili yerlileri)* de bu sınıfa girer. Ağırlık noktası amare’de ise bunlara *«amarevî aşiret» (boy aşireti)* adı verilir. Amerika aşiretleri bu örnek içindedirler. Bunlarda artık totemizmden eser kalmamıştır. Öncekilerde **maderî neseb** *(ana soyu/anaerkilik)* esas iken, bu örnekte **pederi neseb** *(baba soyu/babaerkillik)* hakimdir.

Ağırlık noktası kabilede ise, buna da *«kabilevî aşıretler»* denir. Arap ve Kürt aşiretleri bu örnek içindedir.

Ağırlık noktası şuubda ise buna da **"il"** adı verilir. İşte Türk illerinin örneği budur.

İl, aşiret anlamında değil, küçük bir millet niteliğindedir. Bu bakımdan Türkmen illerine, göçebe olduklarına bakılarak aşiret deniliyorsa da, bunlar gerçekle aşiret örneğinden uzaklaşmışlardır. Çünkü kan davasi *(kan bağı)*nı kaldırarak küçük bir hükümet şekline girmişlerdir.

KAN DAVASI, SUÇ TAKİBİ VE SAVAŞ DAYANIŞMALARI

Bu tür dayanışmaları önce Dicle bölgesi aşiretlerinde tetkik edelim:

Bu aşiretlerde birbirinden geniş üç grup görülür:

«Hamse», «Beniamme», «Sıhiye»..

l. **Hamse**, beşinci göbeğe kadar amcazadeler de-mektir. Soy zincirinde mevcut bulunan **«asabe»** ***(baba tarafından akrabalar)*** terimi, şimdiki aşiretlerin dilinde bu kelimelerle yer değiştirmiştir. Çünkü bunlar, akrabalık sınırını da gösterirler. Oysa *«asabe»* kelime-sinde akrabalığın kaçıncı göbeğe kadar çıktığını göste-ren bir işaret yoktur.

«Beniamr» kelimesi *«Beniamr»*ın *(amroğulları)* ge-liştirilmiş şekli olmalı.

2. **«Beniamme»** özel bir isimle oluşturulur. Siyasal bir birleşimdir. Çeşitli «fuuz» *(büyük aile)* veya «batın» ın *(sop)* şeyhleri, içlerinden birini *«seyhuşşucuh» (aşiret reisi)* seçerek, onun başkanlığında siyasi bir kurul oluşturmaya karar verince, sözü edilen şahsın çadırında toplanırlar. Reis olacak kimse, kılıcını uzatır. Hepsi kılıca parmaklarıyla dokunurlar. Bu törenden büyük aile ve soplardan oluşan ***«Beniamme»*** grubu doğar.

3. **«Sıhiye»** ye gelince, bu da bir bölgede oturan ***«beniamme»***lerin bütünüdür.

Bir cinayet olayında eğer **katil ve maktul** *(Öldüren ve ölen)* aynı beniamme'ye mensup olurlarsa, kan davasının ortak sorumluluğu katilin «Hamse»sine yöneltilir. Gerçi beşinci göbek son zamanlarda hamsenin dışında tutulmuştur. Dördüncü göbek de bedel vererek intikama hedef olmaktan kendini kurtarabilir. Fakat katilin üçüncü göbeğe kadar olan

akrabalarına hiç bir şekilde kurtuluş yoktur. Bunlar derhal memleketlerini terkedip çıkmalıdırlar. Çünkü ölenin hamsesi tarafından, bunların malları, evleri, eşyaları ve kendileri çoğunlukla yok edilip tepelenirler.

Eğer öldürülen kişi başka bir anneye, katil ise başka bir anneden olmuşlarsa, ortak sorumluluk, beniammeye ait olur. ***«Hamse»*** içinde kan davası takip edilemez. Fakat bir ***«amme»***nin içindeki çeşitli hamseler birbirlerine karşı kan davası takip edebilirler.

«Beniamme» içinde de savaş olmaz. Bir «beniamme»ye mensup olan gruplar birbirlerine karşı suç takibi ve savaş yapamazlar. Sıhiye'ye gelince.. Bu öyle bir gruptur ki, içinde kan davası gibi, suç takibi ve savaş da olabilir. Nasıl ki, uluslararası bir medeniyet topluluğunun içinde savaş yapmak mümkün olduğu gibi..

Mirat Ceziretül Arap'ın ifadesine göre, Medine'de çevredeki aşiretlerin ortak sorumluluğuna esas olmak üzere şu kural konulmuştur: *«Eddem fil hamseevvel mal fil hamse»*. *(Kan davasından sorumlu olan hamsedir.)* Malın[18] zorla alınması veya çalınmasından, yani suçtan sorumlu olan semiye'dir. Cahiliye Arapları kan davasından sorumlu olan topluluğa ***«Akile»*** derlerdi. Akilelerin oluşturduğu siyasal ortaklıklara ise ***«Hilr»*** adını verirlerdi. Bu sebeple suçlardan sorumlu olan hilflerdi.Demek ki, **«akile»**, **«hamse»**nin, **«hilf»** de **«beniamme»**nin eski isimlerinden ibarettir.

KÜRTLERİN SINIFLANDIRILMASI

Eskiden Kürtlerin edebi eserlerini tetkik ederek onları beş kavme ayırmıştım. Bu beş kavim şunlardı:

l. Gurmanç 2. Zaza 3. Güran 4. Lebr *(lürre)* 5. Soran.

Daha sonra Güran dili ile Zaza dilinin birbirine yakın olduğunu gördüm. Gerçi Güranilerle Zazalar birbirlerinin dillerini anlarlar mı, birbirleriyle konuşabilirler mi? Henüz burasını tetkik etmedim. Bunlardan başka, bazılarına göre Bahtiyari ve Gelhur dilinin Soraniceye, Güran dilinin Güraniceye katılması mümkündür. Fakat bu konuda karar verebilmek için, bu aşiretlerin içine girerek inceleme yapmak gerekir.

Güran, Bahtiyari, Gelhur dillerini ayırırsak, elimizde bağımsız varlıkları bilinen dört dil kalır: Gurmanç,

Zaza, Soran, Lebr.

Bu dört dilin sahipleri birbirlerinin konuşmasını anlamazlar. Gramer, sözdizini ve sözlük açısından aralarında büyük farklar vardır. Aralarındaki bu farklar lehçe farkları değil, dil farklarıdır. Bu dört dilin her biri, dilbilim açısından birbirlerinden bağımsızdır. Herbiri birer dildir ve hepsi çeşitli lehçelerden oluşur.

Bununla beraber bu dört dil birbirine tamamiyle yabancı değildir. Hepsi **“Kadim Kürtçe”** adı verilen eski bir Kürtçeden türemişlerdir. Neo-Latin dilleriyle Latince arasında ne gibi bağlar varsa. Kadim Kürtçe ile bu yeni Kürtçeler arasında da o bağlar vardır. Bu dillerle bazı edebî eserler yazılmıştır. Güran dilinde, **Mevlana Halid**’in şiirleri vardır. Bu şiirler, sözü geçen şairin *«Farsça Divan»*ının sonunda yayınlanmıştır.

Güranilere **«Uraman»** adı da verilir. Bunlar «Gülgür» kazasında otururlardı. Mevlana Halid bu gruba mensuptur. İsminin tanıklığı ile Molla Gürani’yi de bu gruptan sayabiliriz.

Güran’lılar, Gevran ve Güran aşiretlerinden ayırdedilmelidir. Güran’ın (G)’si **«Behram Gür»** terimindeki **«Gün»** gibi söylenir. Gevran’ın (G)’si Farsça (e) ile okunur. Güran’ın (G)si ise Arapçanın (u,ü) sesi ile telaffuz edilir.

Lürre (Lebr) dilinde; Baba **Tahir Ureban**’ın *«Kıtast»*ı vardır ki, Bombayda basıları Ömer Hayyam Rubaileri’nin sonuna eklenmiştir.

Soran dilinde; **Şeyh Rıza-ı Talabanî**’nin şiirleri ünlüdür.

Zaza dilinde; Efendi’nin Tevellutnamesi basılmıştır.

Germanç (Gurmanç) dilinde de; Molla’yı Cezayir (Cezirî)’nin divaniyle, **Ahmede Xani**’nin ***Mem-ü Zin*** adlı manzum hikayesi ve Ahmet Batınî’nin *Mevludi Şerif*i meşhurdur.

Bu Kürt kavimleri, gerek kendilerine, gerek birbirlerine başka isimler verirler. Mesela kendi kendilerini «kürt» adı vermezler. «Gumancız» derler. Bunlar Zaza’lara Dümbüllü (veya Dımılli) derler.

Türklerin «Baban Kürtleri» adını verdikleri güneyli Kürtlere «Soran» adı verirler. Kendilerinin konuştukları dile de «Gurmanci»[19] derler.

Zazalara gelince; bunlar kendilerine Arapça kaf (k) harfinin kesri *(i ile okutulması)* ile *«kirt»* derler. Gurmanç’lara da *«kürdasi»* veya *«kırdasi»* adını verirler. Türkler ise Kürt adını Gurmanç’lara ayırmışlardır. *«Filan*

adam Kürt müdür yoksa Zaza mıdır?» denildiği zaman Kürt'ten maksat *«Gurmanç»*tır. Dımıli'lere Zaza ismini veren gene Türklerdir. Zaza kelimesini ne bizzat Zazalar kendileri için, ne de Gurmançlar kullanmazlar. Kürtlerin en büyük kısmını **Gurmançlar** meydana getirir. Soran ve Güran Kürtleri Musul vilayetindedirler.

Lur Kürtleri ise İran'dadır. Diğer vilayetlerdeki Kürtler, Gurmançlarla, Zazalardan ibarettir. Yalnız Soranilerden *Şeyh Yeznî* aşireti her tarafa dağıtılmıştır. Diyarbakır'da, Trabzon'da, Ankara'da bile bu aşiretten gelen boylara rastlanır. Soranilerle Gurmançların bir bölümü yerleşik, bir bölümü ise göçebedir. Zazalardan, Zekdi Koçerler göçebedir.

Kürtlerin bu çeşitli kısımları dil bakımından birbirlerinden ayrı oldukları gibi, giyim-kuşam, elbise ve adetleri bakımından da farklıdır. Mesela, Zazalar başka dilleri çabuk öğrenirler. Gurmaçlar ise başka dilleri güç ve geç öğrenirler. Zazaların halk edebiyatı fakirdir. Gurmançların halk edebiyatı ise çok zengindir. Belki de Zazaların yabancı dilleri kolay öğrenmesi milli kültürlerinin zayıf olmasındandır. Gurmançların kolay öğrenememesi ise milli kültürlerinin çok kuvvetli bulunmasındandır.

Zazalar şehirlere yerleşince şehirlere özgü teknikleri öğrenmekte büyük bir yetenek gösterirler. Mesela Diyarbakır'a gelen Zazalar fırıncılık, kadayıfçılık gibi meslekleri öğrenebiliyorlar. Bahçıvanlıkta da büyük bir beceri gösteriyorlar. Mühendisler taş kırmak için Zaza amelelerin gelmesini beklerler. Çünkü bu gibi işlerde çok beceriklidirler. Fakat manevi işlerde Gurmançlar daha çok yetenek gösterirler.

Gurmanç dilinin kaç lehçeye ayrıldığı henüz ilmî inceleme ile meydana çıkarılmış değildir.

Yalnız **Ahmede Xani** ***Mem-u Zin*** adlı kitabında kullandığı lehçelerden sözederken aşağıdaki beyitte üç lehçenin isimlerini sayıyor:

Buhtî-u, Muhmedi-Ut Silivî
Hin lal-u hınıkji Zer-ü zîvî

Anlamı: *«Kullandığı kelimeler Buhtî, Muhmedî, Silivî lehçelerine mensuptur.»*

Buhti, Muhmedî ve Sılîvî lehçelerinin bazısı yakut bazısı altın, bazısı da gümüştür.

l. Buhtîler: Bunlardan Buhti, Botan bölgesinde konuşulan ve eskiden beri Gurmanç şairleri ve alimleri tarafından *«edebi dil»* kabul edilen, bilinen ve çevresi belli bir lehçedir. Botan, Siirt ve Cizre bölgelerine verilen addır. Botan'dakı aşiretler yerleşik ve göçebe olmak üzere iki kısma ayrılır. Yerleşik bulunanlar da **«Hacı Bayram ve Asıl Botan»** adları ile iki gruba ayrılır. Fakat Hacı Bayramlar da Botan lehçesi ile konuşurlar. Ayrılıkları yalnız *«uruk»* yönündendir.

Hacı Bayram, Silopi ve Güllügüvan bucakları ile Şırnak yöresindeki bölgedir.

Asıl Botan ise; Jilan, Hacıulyan, Bekat, Dirşav, Harnan ve Cezire kasabalarını içine alır. Bu iki grup, adeta iki siyasi parti gibidir. Her grup diğerine karşı düşmanca tavırlar içindedir. Aralarında sürekli mücadeleler vardır.

Göçebelere gelince, bunlar da iki siyasal bölüme ayrılmışlardır. Gurmançlar siyasi bölümlere «bend» adını verirler. Botan göçebelerinin bölündükleri iki bendin isimleri «Çeksun» ve «Şilt»tir.

Çeksur bendine mensup bulunan göçebe aşiretler şunlardır:

Miran

Dudiran

Musirişan

Şilt Bendine mensup bulunan aşiretler de şunlardır;

Batran

Keçan,

Hırkan,

Tayan

Bendler siyasal nitelikte olduğu için, bir bendin bazı grupları diğer bende geçebilirler.

Mesela Dudiran aşiretinin bir bölümü aşiretlerinden ayrılarak Şilt olmuşlardır. Tayan'ın bir bölümü Çeksur tarafına geçmiştir.

2. Muhmedîler: Muhmedîler, Mumedan bölgesinde otururlar. Bu bölge Van ilinin Saray ve Başkale ilçeleri ile Hakkari yöresidir. Bu bölgeye eski zamanlarda Mahmudiye adı verirlerdi. Halkına da Mahmudiye Kürtleri denilirdi. Gurmançlar bu kelimeleri Mehemdan ve Mehemdi şekillerine sokmuşlardır. Mehmedi lehçesi Botan lehçesi gibi bilinen ve sınırları belli

olan bir lehçe değildir. Muhmedilerin ahlak ve adaletlerinin de Buhtiler gibi özellikler gösterip göstermediği bilinmemektedir.

3. Sılîvîler: Buhtîlerle, Muhmediler'in dışında kalan bir topluluktur. Halk tarafından bilinen bir ismi yoktur. Ahmede Xani «Selii» kelimesini ortaya atarak, bu isimsiz gruba bir ad takmış oluyor. O halde bunların oturduğu büyük alana da «Selian» adını verebiliriz.. Selian Gurmançları'nın göçebe bölümü de, Botan'da olduğu gibi iki büyük bende ayrılır.

Bunlardan birinin adı «Mil», diğerininki ise «Zil»dir. «Zil» yerine bazan «Sıl» ve «Sil» denildiği de olmuştur. Fakat Ahmede Xani'ye göre «Sil» «Zil» ile «Mil»in bütünü sayıldığından, bu konuda yalnız «Zil» kelimesini kullanmak daha uygundur.

Diyarbakır, Mamuretülaziz (Elazığ), Van, Bitlis ve Erzurum illerimizdeki göçebe Gurmanç aşiretleri hep bu «Mil ve Zil» sınıflamasına girerler. Mesela «Milli» ismini taşıyan bütün aşiretler «Mil» olduğu gibi, İran'da Simko[20]nun başkanlık ettiği Şikakan aşireti; Hasenan, Duktori, Rezkan aşiretleri gibi yüzlerce aşiret «mil» bendine mensuptur.

Zilan Hıdran, Hablali, Kesikan, Karakeçi, Sebikan gibi birçok aşiret ise «Zil» bendine mensuptur.

Eskiden bu göçebeler, kışın Diyarbakır çölüne, yazın Bingöl yaylalarına çıkarlardı. Böylece, saha nekadar geniş olursa olsun, Selian göçebeleri arasında daimi ilişki vardı. Bir-iki asırdan beri yaylakta oturanlar Diyarbakır kışlağına gelmedikleri gibi. Diyarbakır göçebeleri de Bingöl yaylağına gitmekten vaz geçtiler. Bu yüzden birbirlerinden uzak düştüler. Viranşehir Mil'lileri bu hatırayı isimlerinde bile korumaktadırlar. Bu kabilenin esası olan yedi amare'sine **«ga miri»** derler. Bu söz ***«öküzü ölmüş»*** demektir. Güya Diyarbakır'daki Mil'liler yüklerini taşıyan öküzleri öldüğü için, artık yaylaya gidememişlerdir.

«Garşayiler» yani öküzü yorulup kalanlar ise, yayladan inememişlerdir.

Selian Gurmançlarının birbirinden uzak düşmüş olan grupları arasındaki bağ, yalnız bent bağından ibaret değildir. Bir çok aşiretin bir bölümü yaylakta, bir bölümü kışlakta kalmıştır.

Mesela Van, Bitlis, Erzurum, Harput illerinde Milan, Dekori, Haraç, Kesikan, Zekran, İzolî aşiretleri mevcut olduğu gibi, bu isimleri taşıyan aşiretler Diyarbakır'da da vardır. Aynı ismi taşıyan aşiretler arasındaki bu

durum, Dünya Savaşı sırasında sınır boylarındaki aşiretlerin Diyarbakır iline göç etmesi ile meydana çıktı.

Çünkü Diyarbakır'a gelen her aşiret, aynı adı taşıyan aşirete giderek misafir oldu. Diyarbakır aşiretleri isimdaşları olan ve asırlardan beri kendilerinden ayrı düşmüş bulunan bu eski akrabalarını sevgi ve saygı ile içlerine kabul ettiler. Ve gerekli destek ve yardımlardan geri kalmadılar.

ÖZEL BENDLER

Gurmançların bölünmüş olduğu bu genel bendlerden başka, her ilçe ve bucakta yerel olarak özel bendler de vardır. Kürtlerin özellikleri iki bende bölünmüş olmaktır. Bu ruhsal duruma Gurmanç lisanında **«Dubezi»** denilir. Her köyün içinde bile mutlaka bölünen iki bend vardır. Bu bendlerin bazısı bir ilçe ve bucağa mensuptur. Mesela bütün Midyat ilçesi, ***«Huyerki-Huverki»*** ve ***«Dikşuki-Dekşuri»*** isimli iki bende bölünmüştür. Midyat ilçesinde sürüp giden savaşlar hep bu iki bendin çarpışmalarından ibarettir. Midyat'ın Muhlemi bucağında bu bendler başka isimler alırlar: Huverki'ye Halil Beyi; Dekşuri'ye ise İsa Beyi adlarını verirler. Savur ilçesinin Uryan bucağında da iki bend vardır. İsimleri ***«Mahmutki»*** ve ***«Atmanki»***dir. Siverekte ise Mılli'li ve Karakeçi'li bendleri vardır.

KABİLE HAYATI

Kürt aşiretleri genellikle kabile halindedirler. Kabile diye birkaç amare'den *(oymak)* oluşan topluluğa denir. Kabile bir reis tarafından idare edilir. Kabileye mensup bütün amare'lerin reisleri, bu reise bağlıdırlar.

Misal olarak Viranşehir'deki **Mıliî kabilesi**ni tetkik edelim:

Birinci tür amareler: *«Yedi Mühür»* adını alan ve *«Ga Miri/Öküzleri ölmüş»* ünvanı taşıyan yedi asıl amare'dir. İsimleri şunlardır: Hızırgan, Sigan, Güran, Çemgan, Kemegan.. Bunlar Mılı'nin esas amareleridir. Diğer amare'ler ise sonradan katılmışlardır. Katılan ve uyan amare'ler şunlardır:

Hezan, Şiran, Belgühan, Alırşak, Kürsan, Nezran, Dutkan, Cemaliniyan, Zolan, Çevan, Sihan, Metinan. *(Şihan amaresine şu üç yerde daha rastlanır: Mılıi-Karakeçi-Mardin.)*

Bunlardan başka, bulunan amareler de şunlardır:

1. **Türkan** *(aslen Türk olduklarını genellikle bilirler.)*
2. **Şarkyan, Denan** *(Gurmanç ve yezididirler.)*
3. **Advan, Bekare, Hadidi** *(Araptırlar.)*
4. **Mahal** *(Zazadır)*.

Bu kabileye mensup her amare'nin bir reisi vardır. Bu reisler kendi amare'lerinin soyundandırlar. Amaresinin halefini *(kendinden sonra gelecek olan)* kendisine asabe *(baba tarafından akraba yardımcı)* tanır.

Amareler bunları daha çok severler. Kürt amare'lerinin reislerine ***«Ağa»*** Arap amare'lerininkine ***«Şeyh»*** adı verilir.

Mılıi kabilesinin genel başkanları: «Mala Abidi Ağa: Abdi Ağanın Evi» ve «Mala Amer Ağa: Amer Ağanın evi» denilen iki aileden gelirler. Abdi Ağa Ailesi şimdi «İbrahim Paşa Ailesi ve Hamdi Ağa Ailesi» isimleri ile ikiye ayrılmıştır. Bu gün *(1908'lerde)* resmen kabilenin başkanlığı Hamdi Ağa Ailesinden Mahmut Beydedir. Fakat ibrahim Paşazadeler bu başkanlığı kabul etmemektedirler. Bu Abdi Ağa ve Amer aslında Milli soyundan değildirler. Eskiden Hızırgah Ağası, Abdi ve Amer *(Ömer)* isimlerinde iki çocuğu evlatlık almış, bunları büyüterek terbiye etmiş, sonra bunlar cesaretlerine dayanarak akıncı başı olmuşlardır. Millinin yedi amare'si yani Kamililer, bunlardan Abdi Ağa'yı başkanlığa seçerek mazbataya mühürlerini vurmuşlar. Bundan dolayı bu yedi amareye «yedi mühür sahipleri» denilmiş. Eski zamanlarda ise başkanlık Hızırgah amaresinin ağasında imiş. Mardin Millisinde Hızır Ağa ailesi egemendir. Mardin Millisine *"Milliyi Kebir"* denilir. Bundan anlaşılıyor ki Viranşehir Millisi ondan ayrılmıştır. O halde Hızırgah amaresinin de, Hızır ağa ailesinden doğduğu sonucuna varılabilir.

KARAKEÇİ KABİLESİ

Viranşehir Milli'sinin komşusu ve rakibi **Karakeçi** kabilesidir. İsminden de anlaşılacağı üzere, Bursa'daki Karakeçi'nin bir koludur. Fakat Türkçeyi unutarak Kürtleşmişlerdir.

Karakeçi köyleri arasında Salur adlı bir köy vardır. Salur, bilindiği gibi Oğuz elinin yirmidört boyundan

biridir. Bundan başka Karacadağ'ın güneyinde «Kanklı» mazrası vardır. Bu isim Kanklı'ların da eskiden Karakeçi'ye komşu olarak oturduklarını gösterir. Türkan aşireti de Karakeçi'ye komşudur. Zaten eskiden Karakeçi kabilesine bağlı olan Türkan aşireti, İbrahim Paşa zamanında zorla Mılili'ğe sokuldu. Türkan, Oğuz'un «Beydili» boyundan olduğu gibi, Karakeçi içinde de «Beydili»li köyleri vardır.

Karakeçi kabilesi asıl batınları *(soy)* içine alır.. Şeyhan amaresi *(oymak)* de; Devaran, Şehikan, Bulülan batınından *(soy)* Habeş Ağa ailesi denilen bir aileden çıkmıştır. Bu aileye hala *«Torunlar»* adıverilir. Şimdiki reisleri «Anenan» batınına mensuptur. Bu başkanlık ailesi güya Çabakçur *(Bingöl)*'den gelmişlerdir. Şimdiki başkan Veli beyin oğlu Abdulkadir Bey'dir.

ROJKİLİ KABİLESİ

Rojkili de Kürt aşiretlerinden bir Oğuz ilini taklit ederek meydana gelmiştir. Bir günde meydana geldiği için ***«Rojki»*** adını almıştır. Rojki, Gurmanç lehçesinde *«bir gün»* demektir.

Bu il, onikişer boydan iki kola ayrılır. Birincisi: «Bilbasu» ve ikincisi de «Kavalı Bitlis» adlarını aldılar.

Kollardan beşine; Kisyani, Bayiki, Mudiki, Zevkisi, Zidani denilir. Bunlar Bitlis'in yerli aşiretlerini oluştururlar. Diğer onbeşinin isimleri ise şunlardır; Kellecili, Habilî, Balikî, Rayalti, Kurî, Berişî, Şurî, Karisî, Bidurî,

Mollakürdi, Kavalis, Sehervedi, Kaşefî, Halidî, Esturkî, Hazizan.

Bu aşiretlerin, Oğuz ili tarzında iki koldan ve yirmidört boy birleşmiş olarak teşkilat yapmaları hayret edilecek bir durumdur.

OBA: Botan'da amarelerin bölünmüş bulunduğu batın *(soy)* grubuna «oba» derler. Bu kelime Türkçeden alınmıştır. Oba kelimesi, Türkçede beraber konup, göçen çadırların tümüne denir. Kürtçeye ise, batın manasına yerleşmiştir. O halde Kürt aşiretlerinde batınlara «oba» adını verebiliriz.

Ber: Gurmanç dilinde *«Ber»: «Fuuz», «Semiye»*[21] manasındadır. O halde kabile; amarelerden, amare; obalardan, oba; berlerden meydana gelir.

Ezbet: Gurmaçlar, baba tarafından akraba ve yakınlara «ezbet» adı verirler. Kürtlerde bir adamın gücü ve yüceliği onun ezbetinin çokluğuna

bağlıdır. Şu Gurmanç atasözü bu gerçeği çok güzel ifade ediyor:

Merüve' ke ki pıre-Mereve
(Kimin akrabası çoksa, yiğit odur)

Kamsaui ve Malbatı: Birbirine, ezbetten daha yakın olan akrabaların tümüne «malbatı» denilir. Mal, aile anlamındadır. Bir malbati, bir kaç mal'dan birleşmiş olabilir.

Evde büyüğe «*Mezine Male*»

Soyda büyüğe «*Mezine Malbati*» denilir.

Hane: Ev demektir. Bir mal, bir çok evden ibaretse de çoğunlukla Hane, Mal'ın içinde bulunan bir unsurdur.

AŞİRETLERDE GELENEK HUKUKU

Eskidenberi devam edip gelen hukuk: Arap aşiretleri geleneklere dayalı olarak süren hukuku söz-

lü olarak öğrenip, davalarına uygularlar. Bunu uygulayanlara «Arife» [22] adı verilir. Şeyhler, arife'lerin verdikleri hükmü yerine getirirler.

Kürtlerde ise arifelere benzer bir sınıf yoktur. Yalnız Botanlarda bazı reisler, aşiret mollalarına «kadı» adını vererek davalarını onlara çözdürürler. Diğer Kürt cemiyetlerinde ise davaların çözülmesi doğrudan doğruya reise aittir. Kürt reisleri belirli bir geleneğe sahip değildirler. Bu yüzden her yörede ve her işin çözümünde farklı kurallar geçerli olmuştur.

BAŞKANLIK ÖDENEĞİ

Bütün aşiretlerde genel olarak bir hak varsa, o da bütün ürünlerin satışından reisin pay almasıdır.

Mesela koyunların yünleri satılacak, develer taşımada kullanılacak, reisler bütün bunlardan aidat alırlar. Bundan başka girişilen savaş ve akınlarda elde edilen ganimetleri bölüştürme görevi de reise attir. Reis bu ganimetlerden de payını alır.

ORTAK SORUMLULUK KURALI

Bir cinayetten, bir gasp veya hırsızlıktan yalnız yapan sorumlu değildir. Suç yeri ve suçlu aşiret dışındaysa, suçlunun bütün aşireti ve bendi sorumludur.

Aşiret içinde ise, yalnız suçlunun ezbet'i sorumludur.

İzcilik: Katiller ve hırsızlar belirsizse izleri takip edilerek belirlenmesine çalışılır. Gurmanç lehçesinde izci manasına kullanılan iki kelime vardır: Reç ve Sop.

İzciye; dağlılar *reçger*; ovalılar ise *şopger* derler.

Girev: İzciler katillerin ve hırsızların hangi obaya, hangi köye ait olduklarını belirledikten sonra, ölenin intikamı alınır.

Gasp ve hırsızlık suçlarında ise, çalınan yahut zorla alınan hayvanın bir benzeri suçludan rehine olarak alınır. Bu hayvana *«girev»* denilir. Gurmanç dilinde *«girev desturi»* terimi bu rehine alma kuralını gösterir.

Anlamı: *«Rehine sürüdendir»* demektir ve «sorumluluk cemaata aittir» manasını ifade eder.

Bu kural, tamamen kan davası olaylarında da uygulanır.

Aşirler: Gurmançlar, aşiret kuralları gereği bazı grupları hür, asil ve kahraman sayarlar. Bu gibilere *«aşir»*adı verirler. Aşır, Avrupa dillerindeki Şövalye kelimesinin ifade ettiği manayı ifade eder. Aşirlerde yüksek karakter mevcuttur. Bunların en önemlisi *«Baht»* tır.

Baht: Arnavutlarda *«Besa»*, Araplarda *«Vece»*, Türklerde *«Aman»* ne ise Gurmançlarda da «Baht» odur. Bir adama baht veren bir aşir, babasının katili olsa bile, adamı düşmanlarından ve hükümetten koruyacaktır. Bunu yapmazsa bütün şerefini, haysiyetini kaybeder.

Gurmanç dilinde bazı atasözleri baht'ın önemini gösterir:

Bexd Nadım Bı Texd: Bahtı tahta değişmem,

Behd Quela Meraye: Baht yiğitlerin kalesidir.

Mere Be Bexd Per Dibe: Bahtsız yiğit köprü olsa.

Sera Derbaz Mebe: Üzerine basıp geçme.

Aşiretlere özgü karakterlerden biri de misafirperverlik ve cömertliktir. Gurmanç dilinde ***«namus»*** kelimesi bu manaya ayrılmıştır. ***«Hast»***

namussuzluk demektir. Cömertlik ve misafirperverlik namuskârlıktır. Kürtçe bir atasözü bunu gösteriyor:

Konè Reş Be Namuse: *Kara çadır namussuzluğu istemez.*

Aşirliğe özgü bir özellik de mutlaka intikamını al-maktır. İntikamını almayan bir adam bütün şeref ve onurunu yitirir.

Tat'lar: Aşirîiğe özgü karakterlerim kaybederek, Hükümete bağlanan köylere *«Tat»* adı verilir. Tat,

Türkçeden alınma bir kelimedir. Türkler, Türk töresinin diışında yaşayan kavünlere «tat» derlerdi. Gürmançlar da kendi lörelerine uymayanlara bu ismi veriyorlar. Aşir olmayanlara «tatenaze» derler ki, «tattır, yabancı ve cahildir» manasma gelir.

ASIL AŞİRLER: Ancak «tat» olmayanların hepsi asıl aşir değildir. Beylere bağlı olanlar, beyleriyle iftihar edenler de asıl aşır sayılmazlar.

Üç Gurmanç atasözü bize bunu açık olarak ifade ediyor:

1. **Behtan Bı Mırè Xûve - Şirvan Bı Şurè Xûve**;

Botanlar Beyleriyle, Şirvanlar kılıçlarıyla yiğittirler.

2. **Mèrö Çè, Bı Lepè Xûheye**: *İyi yiğit kendi eliyle yiğittir.*

3. **Pıranix Betal Gır Mèrani**: *Çokluk yiğitliği battal etti.*

KARA KÜRT VE AKKÜRTLER

Bazı dağlılar, Kürtleri **«Kara Kürt»** ve **«Ak Kürt»** olarak ikiye ayırırlar, «**Gurmance Reş**: Kara Kürt» ve «**Gurmance Gewr**: «Ak Kürt» demektir. Dağlılar Aşir olanlara, yâni Hükümete bağlı olmayanlara «Kara Kürt» derler. Hükümete bağlı olanlara ise «Ak Kürt» adını verirler. Eski Türklerde ***«Akkemik»*** övücü, ***«Karakemik»*** yerici sınıfları ifade ederdi.

Kürtlerde ise *«Kara»* sıfatı övücü, *«Ak»* sıfatı ise yerici bir anlamda kullanılmaktadır.

ERKEK TOPRAK-DİŞİ TOPRAK

Ah/Ax: *Toprak*
Nèr: *Erkek*
Mè: *Dişi*

Ahaner *«Erkek Toprak»* demektir. Ahame *«Dişi Top-rak»* demektir.

Dağlılara göre. dağların toprağı erkektir. Bundan dolayıdır ki, kahramanlar yetiştirir. Ovanın toprağı ise dişidir. Bundan dolayıdır ki ovanın toprağı korkak adamlar yetiştirir.

KADINLARIN ÖNEMİ

Kürtlerde bazen kadınlar da erkekler kadar yiğitlik gösterirler. Aşağıdaki atasözü de bunu gösteriyor:

Şér Sére - Kezen Çebire: Aslan aslandır, ister dişi, ister erkek.

Kadınlar hakkındaki en büyük haksızlık, babaların kızlarını, büyük paralar karşılığında ve kızların onayını almaksızın kocaya verebilmesidir. Damadın ihtiyarlığına. çirkinligine bakılmaz. Olgunmudur, değil midir? Buna da bakılır, az. Kim çok para verirse, kız ona verilir. Bir babanın birçok kızı olursa, aldığı ağırlıklardan zengin olur. Çünkü kızlara çeyiz vermek adet değildir.

Aşağıdaki atasözleri de bu hâli gösterir.

1. **Bave QİIzan Sultane**: Kız babaları sultandır.
2. **Qelûnè Mitrıban Dıdi**: Çingene ağızlığı veriyor-sun.
3. **Qiza Aşiran Dıuxazi**: Aşiret kızını istiyorsun.

ŞİKESTİ-DERKETİ

Bir reis ailesinin iki şubesi arasında başkanlık mücadelesi genellikle uzun zaman devam eder. Bir ta-raf mağlup olunca ona ***«Şikesti=Kırılmış»*** adı verilir.

Kırılmış taraf aşireti terkederek, başka bir aşirete sığınır. O zaman bunlara **«Derketi=Çıktı»**, aşiretini terketü denir.

Bazen cinayet işleyen aile de intikamdan kurtul-mak için aşiretini terketmeye mecbur olur. Buna da «Derketi» adı verilir.

Eski Türkler’de ise Derketi’ye ***«Kazak»*** denilirdi.

Reislik davasi yüzünden amca ile kardeşinin oğlu arasında düşmanlık doğduğu çoktur. Bu gibi hallerde, genç reisleri dayıları korur. Bu noktayı biraz daha açıklığa kavuşturalım: Bir reis vefat edince, başkanlık büyük

oğluna kalır. Fakat amcası yeni reis genç olduğundan onun acemiliğinden istifade etmeğe kalkar. İşte bu sırada reisin dayısı imdada yetişir. Bu hali gösteren iki atasözü vardır:

1. **Ap Bırazi Dadıxe**: Amca kardeşinin oğlunu alçaltır.

Xal Xîiwarzi Ra Dike: Dayı kızkardeşinin oğlunu yükseltir.

2. **La Şeré Xal û Xuwarzi**: Kavgada dayı ile yeğen beraber.

Şorbèra Apû Bırarzi: Çorbada Amca ile Yeğen be-raber.

AŞİRET MEFKÜRBSİ (AŞİRET ÜLKÜSÜ)

Kürtlerin askerlikten kaçtığına bakanlar, bu kav-mi mefküresizik *(ülküsüzlükle)* damgalarlar. Ya da korkak sanırlar. Oysa Kürtlerde mefkure çok kuvvetlidir. Fakat bu mefkure vatan mefküresi olmadığından, askerliğe eğilimleri yoktur. Buna karşılık aşiret mefkureleri çok güçlüdür. Hayatlarını, servetlerini, evlatlarını bu mefküreye feda etmekten kadın-erkek çok büyük zevk duyarlar. Aşiret kavgalarında gösterdikleri kahramanlıklar, ortaya koydukları fedakârlıklar övülmeğe değer.

Kavgaya giderken şu özlü sözü söylerler:

Mırın Heye-Ve Geriyan Tınne: Ölmek var-Geri dönmek yok.

Bir güçlük karşısında kaldıktan zaman şu özlü sö-zü hatırlarlar:

Nat Kevimi Ji Méran: Zor karşısında iş yiğitlere düşer.

Allaha teslim olmaları gerektiğinde şu atasözünü söylerler:

Xuwedé Heye Gem Tınne: Allah vardır o halde gam yoktur.

Kavgada bir akrabaları öldü mü, şu özlü sözü söy-lerler:

Berxè Ner-Tımjı Bona Kerèyé: Erkek kuzu daima bıçak içindir.

Mırına Hespè Jı Cehbe: Atın ölümü arpadan ol-sun.

Aşiret mefküresi o kadar güçlüdür ki, ferdin en şiddetli tutkusu olan aşkına bile bu ülkü üstün gelir.

Aşağıdaki şarkıda, delikanlı, sevgilisini beraber kaçmaya davet ediyor.

Dıl Ketiye Ré Lé Nabe

Nave Revè Ne Xırabe

«Gönlür sana düşmüş, ona söz anlatmak kabil değil/Buna çare bulunmaz kaçmanın adı fena değildir»

Delikanlı bu sözleri ile kızın gönlündeki kuruntuyu yok etmeye çalışıyor.

Kız ise şu cevabı veriyor:

Navè Revè Pır Xirabe
Pozè Bavémın Berjér Nabe
Nav Mentane Bıcûk Nabe
Pısmam Pırın Bé Şer Nabe

«Kaçmanın adı çok kötüdür / Babamın burnunu alçatmak istemem / Büyük bir ismi vardır, küçük değildir / Amcazadelerim çoktur, kavgasız olmaz.»

En sonunda kız en kuvvetli delllini ortaya koyuyor:

Eşiramm Qebuî Nake: Aşiretim kabul etmez.

Aşık olan bir kıza, sevgilisini fedâ ettiren mefkure görülüyor ki aşiret ve aile mefküresidir. Zaten bu iki mefkure bir tek şeydir. Gene şu beyitte görüyoruz.

Mın Dıl Hebu-te Dıl Hebu
Gundiü mal Qebul Nebu

«Benim sende gönlüm vardı, senin bende gönlün vardı / Fakat köyümüz ve ev halkımız birleşmemize razı değildi..»

Görülüyor ki, aşiret vicdanı, aile vicdanı, ferdin tut-kusundan, iradesinden, aşkından daha kuvvetlidir.

AŞİRET ÜLKÜSÜ UĞRUNA CİNAYETLER

Burada çok önemli bir hukuk meselesi ortaya çıkıyor: Aşiret ülküsü uğruna işlenen suçlarla, kişisel suçlar bir tutulabilir mi?

Ferdi suçlar, ferdin cemiyete karşı sorumluluğunu gerektirir. Oysa bir kişi, aşiret ülküsü ile bir cinayet işlerken, ferdi bir tutkunun etkisinde olmuyor.

Bir kişi kan davasını takip etmezse, akrabasının intikamını almazsa, zorbalığa zorbalıkla karşı koymazsa, bütün halkın gözünde namussuz olarak görülür. Burnu aşağı olur, adı küçük olur. Hiç bir onuru ve şerefi kalmaz. Reislik makamında ise, reislikten düşer.

Demek ki bu tür cinayetler, adi cinayetlere benze-miyor. Bunlara ağır suç adı veren de biziz.

Sosyologların incelemelerine göre, bütün ilkel cemiyetlerde ne ferdî hukuk anlayışı, ne de kamu hukuku anlayışı yoktur. Hukuk yalnız semiyeye *(aşiretin alt birimine sop, klana)* aittir. Bir ferde tecavüz etmek, semiyeye tecavüz etmek anlamı taşıdığı için, intikam semiye tarafından alınır. Bundan dolayıdır ki alınan diyet, ölenin aile büyüğüne verilmez. Semiyenin eli silah tutan üyeleri arasında bölüştürülür. Cahiliye Araplarında miras da böyle bölünürdü.

Aşiret ruhuna sahip olan toplulukların, bizim ka-nunlarımıza iltifat etmemeleri, bu ilkel hukuk ve anlayışın sonucudur. Hukukçularımızın bu meseleyi önemle tetkik etmeleri gerekir. Çünkü hukuk halk vicdanında hak tanınan kaidelerdir. Her halkın kendine göre hukuku vardır. Bir halkı, anlamaktan aciz bulunduğu bir hukuk anlayışma zorla inandırmak mümkün değildir.

AŞİRETLERİN TASNİFİ

Bir hastalık, tedavi edilebilmek için önce teşhis edilmelidir. Sonra bu hastalığın sebepleri aranmalıdır.

Bir aşiret kendi iradesi ile mi aşiret olmuştur?

Yalnız idari tedbirlerle aşiret halinden çıkarılabilirmi?

Aşiret hayatının toplumsal sebepleri bilinmedikçe bu hususlarda bir şey söylenemez.

Aşiretler gelişmenin çeşitli derecelerinde bulunur-lar. Önce bunları belirleyelim:

1. Tam göçebe aşiretler

2. Yarım göçebe aşiretler

3. Yerleşik aşiretler

4. Ağa köyleri.

Bunlar ilkel örgütlü aşiretlerdir.

5. Halk köyleri.

Bunlar ise modern örgütlenmiş aşiretlerdir.

Tam Göçebeler: Aşiretlerin en ilkel örnekleri bun-lardır. Bunların tarımla hiç ilgileri yoktur. Yalnız zayıf buldukları köylerden *«Huki»* alırlar. Bunda muvaffak olamadıkları takdirde, muhtaç oldukları yiyecekleri, para

ile satın alırlar. Tam göçebe aşiretler, az miktarda tarıma başlayinca, yarım göçebe düzeyine yükselirler.

Yarı Göçebeler: Hem tarım, hem çobanlıkla uğraşırlar. *«Ekinci»* veya *«Felalih»* olan bir bölümü köylerde otururlar. Diğer bölümü göçebe olarak çadırlarda kalırlar. Fakat şerefli olanlar «göçebeler»dir. Ekinciler ise göçebelerin gözünde yabancıdırlar ve daha alt düzeydedirler. Çünkü silah ötekilerin elindedir.

Gurmançlar, Hıristiyanlara *«fille»* derler. Felalih bu kelimeden türetilmiştir.

Yarım göçebeler, sosyal şartları uygun bulunca, yerleşik aşiretler sırasına geçmeğe çalışırlar. Tam gö-çebeler, bir hamlede yerleşik göçebe derecesine yükse-lemezler. Yarım göçebe örneğinden geçmeleri zorunlu-dur. Çünkü yerleşik aşiret durumunda çok miktarda koyun sürüsü besleyemezler. Oysa tam göçebenin sa-hip olduğu mal hayvan sürüleridir. Bunlar tarımın tekniklerini birdenbire öğrenemezler. Suda yüzmeyi ilk öğrenenler, nasıl beraberlerinde bir can kurtaran bulundururlarsa, yarım göçebelerin de çadırları ve sürüleri onlar için birer cankurtaran durumundadır.

Tarımda muvaffak olamayınca, ya da yerleşik düzende bir tehlike görünce derhal tam göçebeliğe dönerler.

Yerleşik aşiretler de birdenbire *«Halk köyleri»* haline dönüşemezler. Aşiret düzeni bozulunca, her fert kendi başına kalır. Toplumsal bir örgüt mevcut olmaz. Bu duruma *«Toplumsal atomizm»* denilir. Bu durumda, fertler arasında yalnız bir kanun geçerli olur: *“Gücü yeten yetene—altta kalanın canı çıksın.»*

Bu durum sosyal bir dağılmadır. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan bir topluluk, mutlaka bir beyin, bir ağanın yönetimi altına geçer. Kuruluşta fertler, **re-aya** *(vergi veren halk-Osmanlılarda yoksul kesim)* hali-ne girer. Ne var ki bu hal, onlar için anarşiden, başsızlıktan daha iyidir. Bu yüzden bu esir gibi durumu, yani feodalist aşiret sistemini, dağılmış köylüler olgunlukla kabul ederler. Bu kabul edişi aşağıdaki atasözü ile anlatırlar:

Ta Jı Mırinè Çétire: *Sıtma ölümden iyidir.*

Demek ki köylüler örgütsüz kalmakla büsbütün yok olacaklarını bildikleri için, sıtma adını verdikleri bu reaya durumunu iradeleri ile ve gönül rızası ile kabul ediyorlar. Çünkü topraklarını hiç para almaksızın bu

egemen ağaya terkederek, onun esareti altına giren köylüler çoktur. Ağa köyleri, örgütlenme ve kamu hu- kuku ile ferdi hukuk anlayışına sahip olduktan son- radır ki, halk köyleri sırasına geçebilirler. Gerçi halk köylerinden bazısı, çaresizlik içinde kalınca, yeniden ağa köyü haline geçmekten de çekinmezler.

İLKEL ÖRGÜTLENMENİN SEBEPLERİ

İlk cemiyetlerin genellikle küçük gruplardan oluşması doğaldır. Nasıl ki ilk hayvanlar ve ilk bitkiler de bir sıra hücrelerden oluştularsa, ilk cemiyetler de bir sıra semiye'lerden oluşmak zorunda idiler. Semiyeler, cemiyetlerin hücreleridir.

Cemiyetlerin düzeyi yükseldikçe, toplumsal dayanışma semiyelerden batın'a, batından amareye, kabileye, şuub'a geçmiş ve cemiyet büyümüştür. Yahut daha doğrusu, cemiyetler sayı olarak büyüdükçe, düzeyleri de yükselmiştir. İlkel cemiyetlerin çoğunluğunun çobanlıkla geçinmesi de tabiidir. Çünkü, tekniklerin en kolayı, hayvan sürülerinin kendi kendilerine çoğalmasına bakmaktır. Aşiretlik hali ve göçebelik, cemiyetlerin eski yaşam şekli olunca, asıl aranacak nokta bu örgütlerin ve durumların, niçin kaybolmayıp devam ettikleridir. Çünkü bir çok yerlerde, cemiyetlerin bu ilkel hallerini terkettiklerini görüyoruz. Onlar, gelişerek bu ilkel hallerinden kurtuldukları halde, bu Kürt aşiretleri niçin gelişmenin önünde durarak eski hallerinde kalmışlardır?

Tabii bunun da bir sebebi vardır. Bu çeşitli türler- den aşiretlerin her örneği, ayrı bir durakta kaldığı için, her birinin gelişmesinin durmasına bağlı özel bir se-bep de var demektir.

Bu sebepleri önce coğrafî çevrede, ikinci olarak da kanunlarımızın bu toplumsal örneklere uygunluğunda arayacağız.

A. COĞRAFÎ SEBEPLER

Coğrafî sebeplerin birincisi «çöl» ikincisi de «dağ»dır.

l. Çöl: Tam göçebelerle yarım göçebelerin bu du- rumlarının sebebi «çöl» ile yakın ilişkide bulunmaktır.

Çölde *«Şemr»*, *«Gazze»*, *«Cubur»*, *«Bekâre»* gibi gayet kuvvetli Arap aşiretleri vardır. Bunların her biri, savaşa hazır durumdaki kuvvetli bir ordu gibidir. Bu ordular, komşuları olan halklar için birer düşman ordusudur. Çöl ağzında bulunan *«Berazan»*, *«Karakeçi»*, *«Milli»*, *«Halemcan»*, *«Dekuri»* ve *«Milan»* gibi halklar daima bu seferber orduların tehdidi altındadır. Daima bunların akınlarına hedef olurlar. Ne hayatları, ne kadınları, ne sürüleri güvenlik altında değildir.

Bu hali kendimize kıyas edelim: Yunan ordusu, Batı-Anadolu'ya girip katliamlara, akınlara başlayınca biz ne yaptık? Savaşa hazır bir hale gelmedik mi? Demek ki seferber ve silahlı bir kuvvetin bulunduğu yerdeki halk barışçıl bir hayat yaşayamaz. Kendisini tehdit eden kuvvet gibi o da savaşa hazırlanmaya ve silahlı olmaya mecburdur. Göçebelik hali, ilkel halkların savaşa hazır olma halinden başka bir şey değildir.

Dernek ki çöl ağzında yaşayan halklar için göçebe yahut yarı göçebe bir hayat yaşamak ve silahlı olmak şarttır. Bu halkları göçebelikten çıkarmak için, öncelikte bunları tehdit edilmekten ve tehlikeden kurtarmak lazımdır. Yani çöl ile kendi arasına aşılmaz bir set yapmak gerekir. Eski Çinliler Hiyong'nu (Hun) Türklerinin saldırılarına karşı *«Çin Şeddi»* gibi büyük bir duvarın yapılmasına gerek görmüşlerdi.

O halde biz de, çöl ile yani çöldeki Çöl Arapları ile aşiretlerimiz arasında böyle bir set meydana getirmeliyiz. Fakat bu set maddi olmaktan çok manevi olmalıdır. Çünkü Çin Seddi Türklerin akınına mani olamamıştı. Oysa eski Romalılar Suriye yönünde, Eski İranlılar da Irak yönünde Çöl Arapları'nın saldırılarına karşı askeri setler meydana getirmişlerdi. Acaba biz de askeri blok havzalarla, sınır alaylarıyla böyle bir set meydana getiremez miyiz?

Şimdi Çöl Arapları sınırlarımızın dışında kaldığı için, böyle bir set yapmamız mümkündür. Bu seddi yaparak çöl tehlikesini ortadan kaldırırsak, tam göçebe ve yarı göçebelerin barışçıl hale geçmesine büyük teşviklerde bulunmuş oluruz. O zaman yalnız sürüler mesesi kalır. Göçebeler gerek kendi sürülerini, gerek emanetçi sıfatı ile diğer halkların sürülerini kışın çöle götürürler. Sürüsünü kışın çöle göndermeyenler, «ağıl» yapmak, çok miktarda ot ve yem hazırlamak zorundadır. Bundan dolayıdır ki, ekseri sürü sahipleri bu masraftan ve zorunluluktan kurtulmak için her

türlü tehlikeyi göze alarak, sürülerini göçebe aşiretlerden birine emanet verirler. Koyun başına madeni 4 kuruş vermekle beraber, sürünün bütün sütlerini satmak, yoğurt, yağ, peynir yapmak hakkı da emanetçiye aittir.

Hastalanan koyunları kesip yemek de onun hakkıdır. Buna karşılık sürü sahibinin çobanları ile köpeklerini de parasız yedirir içirirler. İlkbahar gelince emanetçi, sürüyü sahibine teslim eder. «Tı» aşiretinde şeyh de sürü başına bir madeni lira alır. Fakat sürüler bu aşiretle giderlerse daha güvende olurlar.

Demek ki göçebeliğin bir faydası da büyük koyun sürüleri ile develerin ve atların yetiştirilmesidir. Her göçebe aşiret «gezici hara» gibidir. Buğday, arpa gibi tarımın ürünleri yükte hafif, pahada ağır değildir. Sürülerin ürünü olan yün, yağ, deri gibi maddelerin taşınması daha kolay, değeri de daha fazladır. Bu yüzden memleketin iktisadi hayatında da göçebeliğin önemli bir rolü vardır. Göçebeliği bir hamlede ortadan kaldırmaya çalışmak doğru değildir. Bir kere coğrafi sebep ortadan kaldırıldıktan sonra, göçebelerin kendi hallerinde yerleşik, barışçıl hale geçmelerine seyirci kalınmamalıdır. Yalnız, oturulacak toprakları kendilerine vererek, barışçıl, yerleşik hale geçerlerse iskan Kanunu’nun kendilerine ne yararlar sağlayacağı anlatılmalıdır.

2. Dağ: Sarp dağlar. Öncelikle içindeki halkı tarımla geçindirmez. Sonra Hükümetin sağladığı düzenden payını alamaz. Bu iki sebep, dağlıları, silahlı yaşamaya ve ovaların zengin köylerine tecavüz etmeğe yöneltir. Demek ki bu ovaların halkı da sürekli bir tehdit ve sürekli tehlike altındadır. Bunlar da çöl ağzındaki halklar gibi silahlanmak, silahlı bir aşiret olmak mecburiyetindedirler. Mesela Habibini ve Raman dağları mevcut olduğuna göre, Beşiri ovasının varlığını savunmak için silahlanması aşiret örgütü kurması gereklidir.

O halde yerleşik aşiretlere son vermek için yalnız bir çare vardır. Bu çare de, sarp dağlarda oturan halkların ovalara indirilmesi, ovada toprak verilerek yerleştirilmeleridir. Bu kadar boş ve ürün veren ovalarımız varken tarıma uygun olmayan dağlarda oturmanın ne manası vardır? Dersim de böyle bir dağ olduğu içindir ki, her sene orada olay eksik olmaz.

Sarp dağlarda yerleşerek yaşamanın yasak olduğuna dair bir kanun yapılabilir. Yalnız bir kaç

saldırgan dağlının dağdan indirilmesi ile, binlerce yerleşik aşiret, aşiretlik düzenindeki yaşantısını terk etme imkanı bulmuş olur.

Çölün göçebe aşiretleri, dağın etkisiyle yerleşik aşiretler meydana getirdikleri için, kendilerini savunmak üzere kurdukları ordular da daha sonra, diğer komşular için birer saldırgan kuvvet olurlar. Bu yüzden bunlar da. başka halkların aşiret hayatına girmesine sebep olurlar. Bu ikinci derecedeki aşiretler, üçüncü derecedeki aşiretlerin; onlar da dördüncü derecedeki aşiretlerin «Helemcera» oluşmasına sebep olurlar. Bu suretle il merkezine çevre olan köylere kadar bile bu aşiretlik hali sızar.

Aşiretlerin en son derecesi «A*ğa» kö*yleridir. Bu köyler çölden ve dağdan uzak olmakla beraber, yine de onların tesiri altındadırlar.

B. KANUNİ SEBEPLER

İlkel örgütlenmenin kanuni sebeplerine gelince, bunları önce, «iltizam usulüne», ikinci olarak «adalet

usulüne» üçüncü olarak da «askerlik usulüne» bağlayabiliriz.

1. İltizam Usulü: İltizam usulü, Hükümete ait yetkilerin para karşılığında halktan bir ferde satılması demektir. Bu usulü, İran'da valiliklerin para ile verildiğini söyleyerek tenkit ederiz. Bizdeki iltizam usulü de Defterdarlığın aynı şekilde fertlere ihale yolu ile verilmesi demektir. İyi veya kötü olmasına bakılmaksızın her adam **«mültezim»** *(vergi memuru)* olabilir. Fena bir adam mültezim olunca, köylülere her türlü fenalığı yapabilir, işte köylülerin bir ağa bularak, topraklarını bazı şartlarla ona terkettikten sonra, onun esareti altına girmesinin nedeni biraz da bu iltizam usulünden ötürüdür.

Eğer iltizam, aşar *(ürünlerden alınan vergi)* usulünden ileri geliyorsa, aşar usulü de «beşte bir hesabı» yahut «tahmini» yolla başka bir şekle konulabilir. Emlak ve patent vergileri için «tahmin» usulü uygulanmıyor mu? İltizam usulü kaldırılırsa, Anadolu köyleri için büyük bir nimet olur.

2. Adlî Kanunlar: Aşiretlerin kafasında, kamu hukuku ve ferd hukuku kavramlarının olmadığını söylemiştik. Bunlarda «akıle» yani «ortak sorumluluk» kuralı geçerlidir. Zaten onlar da bu kuralı ferdi kanunlarımıza sokmaya uğraşıyorlar. Mesela bir cinayet olduğu zaman, katil bir tek adam

iken, onun akrabası olan yüzlerce insanı ortak ve yardımcı olarak katiller sırasına koyuyorlar.

Bu duruma son vermek için, aşiretle ilgili suçlar için, *«akile»* ve «d*iyet»* *u*sulünü kabul etmek lazımdır.

Ortak sorumluluk usulünü kabul etmek, reislerin reisliği bırakmalarına sebep olacaktır. Çünkü bugün bir reis, kendi emri ile hareket eden bir suçluyu tutup da Hükümete teslim etmezse, hiç bir sorumluluğu olmuyor. Yapılacak aşiret kanununa göre, reis katili tutup teslim etmezse, onun yerine kendisinin hapis edileceğini, yahut çalınmış malı bulup vermezse, kendinin ve aşiretinin mallarından alınacağını bildiğinden, katili yakalayıp teslim etmeye, zorla alınmış yahut çalınmış malları bularak sahibine vermeğe mecburdur. Yani şimdi, cinayetlerin kaynağı olan reisler, bu zorunluluklardan kurtulmak için reislik makamından ve hakkından vazgeçerler.

Özetle aşiret davalarını kendi özel durumlarına göre çözümlemek lazımdır. O zaman aşiretler, Hükümete ısınırlar veya yavaş yavaş aşiretlikten uzaklaşırlar. Hatta az zaman sonra toplumun kanunlarına uymayı kendileri isteyeceklerdir.

Yasaklanmış şeyler kanununda, yerleşik aşiretlerden yahut ağa köylerinden olan köylerin bu hukuktan ayrı tutulması, onları halk köylerine benzemeye iten kuvvetli bir sebep olacaktır. Gerçekten de, bu köyler, reislerinin ve ağalarının esaretinde oldukları için, küçük bir cumhuriyet demek olan *«Komün»*ün nasıl idare edileceğini anlayamazlar.

Komün, Avrupa'da feodalizmin ve sertliğin tersi bir örgüt olarak ortaya çıktı. Ancak hür köyler komün olabilir.

3. Askerlik Usulü: Aşiret fertlerinde yalnız aşiret ülküsü bulunduğunu, vatan ülküsünün henüz

oluşmadığını söylemiştik. Bu yüzden bunlar uzak yerlere giderek askerlik yapamazlar. Bunlardan ancak askeri taburlar teşkil edilerek, arzu edenlerin inşaaat ve bayındırlık işlerinde çalıştırılmaları mümkündür.

Eski teşkilatımızda «*yaya-müsellem-yörük-doynuk*» ismi verilen askerler, genellikle yolları, köprüleri yaparlar, Ordunun teknik işleri ile uğraşırlardı.

Bir kısım Kürtleri göçebe kalmaya, yerleşik aşiret yahut ağa köyleri halinde yaşamaya zorlayan en büyük etken askerliktir. Çünkü bu

durumlarda kaldıkça asker firarisi olarak kendi obalarında yahut köylerinde yaşayabiliyorlar. Oysa halk köyleri haline gelince firari olarak köylerinde yaşayamazlar. Hükümetin gayesi ise bütün bu köyleri halk köyleri haline getirmektir. Bu bölgeye ait kanunları o şekilde yapmalı ki, bütün bu ilkel örgütlerin, halk köyleri haline gelmeleri mümkün olabilsin.

SURUÇ İLÇESİ

Bu ilçedeki aşiretler:

İlçe bölgesinde; Alaiddinli, Keşikanlı, Bicanlı, Dinaî, Şehadi, Sincanlı aşiretleri vardır. Bunların bütününe ***«Berazî»*** adı verilir.

Bunlardan;

Kekanlı aşireti: Melişkiler, Atmamıdlar, Frişanlılar, Eltiboylar, Kalemdarlar:

Alaiddinli Aşireti: Bezvallı, Meafl, Mardikler, Urubeyler, İlbeyliler, Karaaiiler.

Bicanlı Aşireti: At Uşakları, Bületler, Müşkanlar, Cemkanlılar, Nacıisalar, Beşatlılar.

Dinaî Aşireti: Reşkanlılar, Mezkürler, Bedirkanlılar.

Şedadî Aşireti: Berhuşlar, Dükanlılar, Vasıllar, Şeyhhaydarlar, Şeyhaliler.

Didanlı Aşireti: Karakeçili, Ürtükanlı, Türkmenliler, Hacıkadiriler isimli kabilelere bölünmüşlerdir.

Bunlardan **Alaiddinli, Keşikanlı, Şencanlı** aşiretleri, Türkiye-Fransa anlaşmazlığı nedeni ile çizilen sınırların güneyinde kalmışlardır.

Berazi aşireti adı altında bulunan bu aşiretlerin bir bölümü toprak sahibi olmakla beraber, yan gezgindirler.

Sahip oldukları sürülerini ve develerini çoban için kış mevsiminin ilk aylarında biraz ailecek, biraz da ayrı ayrı olarak çizilen sınırın güneyinde kendilerine en yakın olan bölgeden itibaren Rakka ilçesine kadar ***«Berriye»*** denilen bölgelere götürürler. Hasat mevsiminde köylerine dönerler.

Enlem ve Boylamı tahminen onbeşer saatten ibaret olan iskan sahasında yeterli miktarda su kuyuları mevcut olup, bataklıklar olmadığı yapılan incelemeden anlaşılmıştır.

HARRAN İLÇESİ[23]

(Nüfus tahminen 25.800)

Harran da mevcut olan ***«Benikıs»*** Aşireti; Benimuhammed, Seyyale, Cembile, Bentyusuf ve Meşhur kabilelerinden meydana gelmiştir.

1. Benimuhammed Kabilesi: Kaçer, Davut, Sermut, Menif, Fasit, Megilan, Sembu, Rapiil, İbade Tamah batın(sop)larından birleşmiştir. (Nüfus: 10.000)

2. Seyyale Kabilesi: Nevahmiyye, Muacelan, Cehem, Celyuat, Celalet, Habet, Avamir batınlarından

birleşmiştir. (Nüfus 3.000)

3. Cembile Kabilesi: Ebucezi, Neyafier Benzin, Benacel batınlarından birleşmiştir. (Nüfus: 0.000)

4. Meşhur Kabilesi: Ateman, Seyyal, Kesyum, Muhammedil Meşhur, Ebu Süleyman Betaha batınlarından meydana gelmiştir. (Nüfus 2.500)

5. Beniyusuf Kabilesi: Akim, Binzeydi, Binasır, Dücat, Beniamer, Bukasi batınlarından birleşmiştir. (Nüfus 300)

Bunların tümü Liva dahilindedir. Dolaştıkları saha, Hesulyan, Habur, Hamam, Selük, Deyifisa, Viranşehir civarı ve Tak Tek dağlarıdır. Bu aşiretler tarım ve çiftçilik ile meşgul olup ilçe ve liva içinde otururlar. Esasen göçebelere katılmışlardır. Şimdiki halde yoğunluğu gezgin bulunan bu aşiretler, Harran'daki sahipli boş köylerde ve bayındır köylerde iskan edilebilirler.

Sahalarında kendilerini idare edebilecek kadar su kuyuları mevcut olup, kış ve ilkbahar mevsimlerinde Dökerli'den coşan Calep nehri suyundan da istifade ederler. İlçe içinde bataklık yoktur.

SİVEREK İLÇESİ

Siverek'teki aşiretler dört büyük aşiret adı altında toplanmışlardır: «Mılili - Karakeçi - Bucak - Karavar *(Kırvar)*.»

Mılili ve Karakeçi, Siverek, livasının doğu ve güneyinde oturup, birbirleri ile çarpışmaktadırlar. Bucak ve Kırvar ise livanın batı ve

kuzeyinde oturup, birbirleriyle uğraşmaktadırlar. Livanın güvenliğini bozan Mılili-Karakeçi çarpısması yahut Bucak-Kırvar çatışmasıdır.

Bu aşiretlerin en büyüğü ve en önemlisı Mılili'dir. Mılilî aşireti yedi esas kabile ile bunlara katılan bir çok kabilelerden meydana gelir. Bunlar; «Camirî» ve «Yedi Mühür» isimlerini taşıyan Güran, Haçkan, Hızırkan, Habepkan, Çimkan, Sinkan, Kenfeşan kabileleridir. Aşirete bir reis seçilmesi gerektiğinde bu yedi kabilenin oyları alınır. Bu yedi kabileye bağlı olan kabileler ise şunlardır: Zekan, Küjan, İzoli, Mahli, Abeyan, Malikan, Kemnakçan, Nasıran, Şarkıyan, Alerşak, Advan, Şarabi, Dutkan, İbnihatip, Tirkan, Brenşi..

Bunlardan başka daha bir takım kabileler vardır ki, her birinin nüfusu dörtyüz haneden az değildir. Bunların oturdukları köy adedi üç binden fazla olup halkının büyük bir kısmı göçebedir.

Karakeçi Aşireti: Bu aşiret asıl Karakeçi kabilesi ile Şihan *(Şemikan)* kabilesinden meydana gelir.

Karakeçi Kabilesi; Karakeçi, Cereban, Aminyan, Belekan batınlarından *(sop)* meydana gelir.

Şemikan kabilesi de; Kutan, Müskan, Şeyhşedadan, Küsan batınlarından meydana gelir. Bu batınlardan da Nacan, Ebulkasım, Beşaltı, Şakikan, Davaran fuuzları meydana gelmiştir.

Şencanlılar, Sinsidus hazretlerinin soyundandırlar. Mılili Temel Paşa zamanında Mılıliye mensuptular. Savaş zamanında her aşiret bir isimle kendisini bildirir. Şencanlılar böyle anlarda Şeyhyen Temir, yani Temir Paşaya mensup Şeyhyanlılar olduklarını bildirirler.

MARDİN KAZASI [24]

Mardin kazasının çöl kısmında; Kiki, Halemban, Dekuri, Mıliîkebir, Kalenderan, Urkan, Lif, Tatır, Harep, Harasbend, Muamere, Keçin, Mersinyan aşiretleri ve dağ kısmında; Hursi, Daşyan, Meşkin, Boylan, Vantlekan aşiretleri vardır.

Bu aşiretler arasinda en önemlileri Kiki, Halemban, Dekuri, Mıliîkebirdir.

Dekuri, Mıliikebir ile Kiki ve Halemban, Van ilinin Saray ilçesindeki Takturi aşiretiyle, Milan aşiretiin, Gümügüm bucağındaki Halaç aşiretini pek az olarak tanır ve soy yönünden yakınlıkları olduğunu söylerler. Afganistan ve Güney İran'daki Halaçlarla bir alakaları olduğuna dair bilgileri yoktur.

Mardin'deki Halembarlar bu illerle akrabalıklarını bilmedikleri gibi, asıllarının Türk olduğunu da bilmzler.

Kiki aşireti Diyarbakır'ın Şark bucağındaki Kikileri akraba olarak tanıdıkları gibi, Musul'un kuzeyinde

Teladası, Minare, Telfelfel isimli köyleri olan Kikilerle de aynı aşiretten olduklarını bilirler. Mılilikebir'deki Hızır Ağa ailesi ile Viranşehir Mılisinde eski zamanda başkanlık makamında bulunan Hazeran kabilesi arasında bir özel soy bağı bulunup bulunmadığı ise belli değildir.

Kiki Aşireti: Mardin'deki Kiki Aşireti iki koldan meydana gelir. Bir Kol'un adı Kikiçerken, diğer kol'un adı Kikihalenban'dır. Bu iki kol vaktiyle, yalnız Kiki adı ile anılır ve tarihi belli olmayan bir zamanda Van yöresinden göçebe olarak Mardin Çölüne gelirler. O zaman Çölde bulunan Kemalan aşireti ile Derbasi Ağa adı ile bilinen şahıs ile Jerkan suyu üzerinde bir çarpışma yapılarak orada bir söylentiye göre yüzbir kişi ölmüş. Bu çatışmadan sonra Kiki aşireti tekrar yaylaya çıkmayarak, Mardin çölünde kalmıştır.

Diğer bir söylentiye göre ise, buradaki Kiki'ler Diyarbakır'da bulunan Kiki'lerle beraber çöle gelmiş ve bunların o zaman yüklerini taşıyan hayvanları, *bakariye (yük taşıyan öküz)* vesaireleri yorularak bugün mevcut ve çölde yerleşmiş bulunan *«Kikan»* aşiretinin burada kalmasına sebep olmuşlardır. Hatta bu gibilere «Öküzü yorulmuş» manasına *«Gavesü»* adı da verilir.

Kiki'lerin yukarıda anlatılan çatışma sırasında silahtan arındırılmaları için Mardin Hükümeti tarafından giden Hacî Süleyman Paşa'nın, Kiki'nin, Halemban koluyla kadın tarafından akrabalığı varmış. Sözü geçen çatışmayi önlerken, Kiki Halembanileri, ***kardeşlik hatırı için*** Reşkan suyunun batısına geçirmiş ve o zaman bu geçen kol'a akrabalıklarına bakarak *«Kiki Halemban»* adını vermişler. Reşkan suyunun doğusunda kalan kısmına da *«Kiki Çerkan»* adı verilmiş. Güya, Çerkan'ın manası *«çürükler»* demek

olup, bu kol'un çürüğe çıkarıldığını ifade ediyormuş. Oysa, çürük denilmesine rağmen adı geçen kol, varlığını bu- güne kadar korumasını bilmiştir. «Kiki Harekan» asıl «Kiki» olup, «Kiki Halemban» bundan ayrılmıştır. Kiki'lerin çöle geçtiği Mardin'e yarım saat mesafedeki boğaza bugüne kadar «Türkmen yaylası» denildiğine bakılırsa bunların da aslen Türk oldukları sonucu çıkarılabilir.

Söylentiye göre, Kiki'lerin çatışmasında. Kemalan aşiretinden bir kişi vurulmuş ve Kemalan'lar tarafından onun kanı istenmiş. Bugün, gerek ***«Kiki Halemban»*** gerek ***«Kiki Çerkan»*** arasındaki ilişkiler iyidir. Birbirlerine gelip giderler. Ve dışarıya karşı haklarını birlikte savunurlar.

Kiki aşiretinin nüfusu tahminen 5.000. Kiki Halemban'ın 2.500, Miliîkebir'in 4.000, Dikulinin 2.500, Mırsiban'ın 1.500 dür. Boylan 1.000, Tatlar 1.500, Harp 300, Karacine: 500, Muamere 500, Keçin 1.000, Görsi 1.000, Reşyan 1000, Meşkin: 1.500 nüfusa sahiptir.

Dinleri islam, mezhepleri şafidir. Yalnız. Miliîkebir içinde Sehembar'dan gelmiş bir kısım yezidiler vardır ki, bu da üç köyden ibarettir. Adı geçen köyler şunlardır: Kızılaçık, Kendur, Kerengü.

Bu aşiretlerden Kiki Çerkan'ın reisi Mehmet Ali Bey, Dikuli'nin reisi Şükrü Ağa, diğer kolunun reisi Sait Ağa. Halemban'ın Osman Ağa.

Mıliîkebir'in İbrahim Ağa, diğer kolunun İsa Abdulkerim'dir.

Tatların İbrahim İsmail, Harpların Hasan Abdulaziz, diğer kolun Halil Abud, Gracine'nin İbrahim Hasan Ahmetkan, Muameran'ın Salimun İdris, Haçin'lerin Süleyman Şeyh, Mersinanlı'ların Abdi Helo, Bubean'ların Yusuf Kato isimli ağalardır.

Bunlar genellikle Kürt olduklarını iddia ediyorlarsa da, gerçekte bir bölümü Kürt, bir bölümü Türk'tür.

Bir bölümü ise Arap'tır. Bunlar aşağıdaki gibi tasnif olunur:

Kiki, Dekuri, Mıliîkebir; **Türk veya Türkmen**;

Tat, Harp, Karacine, Muameran: **Arap**;

Bersinyan, Garsi, Daşyan, Meşkin, Boylan; **Kürt**.

Ancak Kürtlerin buraya nasıl geldikleri ve bunların da asılları Türk olma ihtimali varken, nasıl Kürtleştikleri hakkında buralarda bilgi yoktur.

Garsi, Daşyan, Şekinyan aşiretleri büyük ölçüde Mardin'in yerli ahalisi şekline girmiştir.

Bunların Mardin’de mahalleleri olduğu gibi aşiret reisleri de Mardin’de otururlar. Yalnız Garsi aşiretinin reisi olan

Emin Şeyh Musa vardır ki, bu adam Garsi Evsat köyünde oturur. Dayşan, Meşkin reisleri ise önemli değillerdir. Çünkü bu iki aşiret, aşiret halinden çıkmış gibidir.

KABİLELER

Sözü geçen aşiretlerin kabileleri aşağıda gösterildiği gibidir:

Kiki Çerkan’ın Kabileleri: Kuştan, Azizan, Nesnikan, Amran, Nevaran, İbrahim Zerken, İsmallan, Sükran, Remakan, Morikan.

Kiki Halleman’ın Kabileleri: Ürekan, Temerkan, Hasnikan, Derbazyan, Hacyan, Saruhan.

Dekuri’nin Kabileleri: Kabari, Kabakan, Keykan, Sidan.

Milıi Kebir’in Kabileleri: Behdine, Cemalüddine, Şarkıyan.

Tatlar: Kürt ve Arapların karışmasından meydana gelmiştir. Kabileleri yoktur.

Harp’ların Kabileleri: Ensal, Ebusalim (Mardin’deki kabileleri bunlardır. Başka kabileleri başka yerlerdedir).

Karacine ve Muamere aşiretleri ise aşiret değil; birer kabiledir. Birincisi, Bekare’nin, ikincisi de Gubure’nin birer kabilesidir.

Mirsinen, Daşyan, Meşkin, Boylan aşiretlerinin ise üzerinde durulacak kabileleri yoktur. Yalniz Garsî aşiretinin, Nebbara, Behramî, Mendelkan adında üç kabilesi vardır.

ÂDETLER

Her aşiretteki reis ailesi ile aşiret arasındaki ilişki olağan biçimdedir. Ancak aşiret fertleri, aşiret reisinin ailesine özel olararak hürmet edeceği gibi aşiret fertlerinden hiçbirisi, reis ailesinin fertlerine fazla hakaret edemez. Aksini yapar yahut reisi veya aile fertlerinden herhangi birini öldürürse, o şahıs artık mensup olduğu aşiret arasında oturamaz. Her halde başka bir aşirete girerek orada yaşar. Fakat bu şahıs hangi aşirete giderse gitsin genellikle nefretle karşılanır.

Aşiret reislerinin genellikle ***«hulam»***ları vardır. Hulam’lar aşiret reisinin aşiretler arası temsilcileridir. Hatta bunlar kendi aşiretleri arasında öldürülseler, kan bedelleri normal şahısların diyetinden daha fazladır. Aşirete karşı durumları, reisin vereceği yetki oranında artar yahut eksilir. Yalnız Kiki Çerkan reisi Mehmet Ali Bey, Sid’lere mensup olması dolayısıyla aşiretler arası ocak olarak kabul edilmiştir. Rüyada bu aileye mensup birini görürlerse hayra yorarlar.

Bu aşiretler genellikle misafirperverdirler. Yemekte, misafirin karşısında her yemekten önce ev sahibi bir lokma alır. Fakat en sonra oturur. Bundan maksat hem misafiri yemeğin temizliği ve zararsızlığına inandırmak hem de özel olarak hürmet edildiğini göstermek içindir.

Aşiret ağaları her sene ***«Beş»*** diye bilinen bir vergi ile halkı yükümlü kılarlar. Bu vergi satılan hayvanlardan, hayvanına göre 5 kuruştan 1 mecidiye’ye (20 kuruş değerinde gümüş para) kadar; soylu kısrakların satılmasında da belirli olmayan bir ücret alınır. Satılan yağın her batmanından 5 kuruş, yükün her adedinden 1 kuruş alınır.

Kız kaçırıp da anlaşmazlığın çözülmesi için gelen her şahıstan bir deve alınır.

Fukaradan bir şey alınmaz. Fakat fakirden bir şey almamak, ağanın isteğine bağlı olup isterse af eder, isterse hakkından vazgeçmez.

Kız kaçıran şahsın kötü hali bulunduğu zaman gene sözü geçen hak alınır.

Bir ağa, başka bir aşiret tarafından saldırıda yağmalanır, yahut hapis olmuşken hapisten çıkarsa aşiret halkı ve hatta diğer dost aşiretlerin ağa ve ileri gelenleri bu düşmüş olan ağaya yardım etmeye ve para toplamaya mecburdurlar. Hatta düşkün olan bir aşiret reisi bu yardımı kendisi de talep eder. Bu hareket kesinlikle ayıp değildir.

Kahve fincanını yere koymak ayıptır. Yere koyan şahıs kahveciye bahşiş vermeye mecburdur. Gazvede diğer düşman aşiretlerin malları yağma edilir.

«*Girev*» isminde bir de teminat konusu vardır ki, bu da bir aşiretin halkı, diğer bir aşiret halkından bir şeyi zorla alır ve sonra bunlardan birisi karşı taraf aşiretine gelirse, yanındaki hayvan, mal vesaire teminat olarak alınır. İşte buna «*girev*» denilir.

DÜĞÜN ADETLERİ

Aşiretlerde düğün ve cenaze için tören, aşiret reisleri ile ileri gelenler için geçerlidir. Fakirler ise törenden ayrı tutulur.

Bu sebeple bir aşiret reisi veya ileri gelenlerden biri evleneceği zaman mensup olduğu aşiretin ileri gelenlerinden 4 veya 5 kişiyi, kızın babasının yanına gönderir. Anlaşırlarsa derhal kız evinde şerbet içilir. Ve başlık deftere yazılır. Kurban kesilir ve kıza, aynı zamanda dayılarına uygun görülen ***Hıl'at*** *(Helat)* verilir.

Çehiz de deftere yazılır.

Çehiz taraflarca hazırlanır. Fakat seçme hakkı kızın babasına aittir. Oğlan tarafı bu seçmeyi kabul eder ve başlığını verir. Kızın babası bu başlıktan cehiz bedelini ayırır.

Cehiz kaç kese ise, oğlan tarafına, kese başına bir helat verilir.

Kızın dayısının gönül rızası alınamazsa düğün olmaz. Alınan cehiz bütünü ile kız evine gönderilir.

Kız evi hazırlıklarını yapar. Üç gün içinde hazırlıklar tamamlanır. Ondan sonra en çok 15 gün davul zurna çalınır.

Oğlan tarafı tanıdıklarına birer helat göndererek düğüne davet eder. Gelen davetliler beraberlerinde koyun, keçi gibi hayvanlar getirirler. Bunlar kesilerek bütün davetlilere ziyafet çekilir.

Bençşem *(Perşembe)* günü sabahleyin düğün alayı ve oğlan tarafından birkaç kadın, kızın köyüne ve evine gider. Gelin at yahut deveye bindirilerek oğlan evine gönderilir.

Gelinin yolda olduğunu ilk haber veren süvariye güvey helat verir. Ondan sonra gelin eve girer.

Akşam yemeği yenildikten sonra davetliler birer ikişer dağılırlar. Güvey gerdeğe girer.

Başlık zenginlik durumuna göre 100 koyun, 100 lira, 3 deve, 4 tüfek olup, 50 lira da hılat'lara gider. Bir deve kıza verilir.

Kızın dayıları en az bir kısrak, bir tüfek 15-20 koyun alırlar. Bazen de değiş tokuş yapılır. Yani birbirlerinin bacılarını ya da diğer bir akrabasını alırlarsa o zaman taraflar birbirlerine bir şey vermezler. Bu durumda çehiz azami 50 lirayı geçmez.

Kadınlar hiç bir hakka sahip değildir. Tatlık edilir-lerse gene kocalarınn evinde kalırlar. Bu durum genel olmayıp, reislere özgüdür.

CENAZE TÖRENLERİ

Aşiret reislerinden veya ileri gelenlerinden birisi vefat ederse, cenazeye mensup kadınlar saçlarını ke-serek bir mızrağın ucuna takarlar. Vefat edenin elbise-lerini ağaçtan yaptıkları bir heykelin üzerine geçirirler.

Kısrak ve tüfeğini yanına getirirler. Etrafını bir çok kadın sarar, ölenin mazisinden söz ederek beyitler okur, feryat ve figan ederler. Bu hal ençok yedi gün devam eder. Cenaze elbette vefat ettiği gün usulüne uygun olarak defnedilir. Başsağlığı için gelenlere yemek çıkartılır. Fukaraya yemek verilir.

DOĞUM TÖRENLERİ

Yeni doğan çocuk için, oğlan ise, herkes tebrik eder. Kız ise buna gerek görülmez. Loğusa en çok üç gün yatakta kalır. Bu durum zenginler içindir. Fakirler doğurduğu gün çocuğunu sırtına sararak gene işine ve gücüne bakar. Üç gün sonra zengin çocuk için kabile reisleri toplanırlar. Doğan çocuğun en yaşlı akrabası çocuğun adını koyar. Mevlüt okunur. Bir hafta sonra anne île çocuğu baba evine giderler. Bir kaç gün kalarak gene dönerler.

Yeni doğan çocuğa hediye vermek geleneklere göre devam eder.

DAVALARIN GÖRÜLMESİ

Davaların çözümlenmesinde aşiret reisi kabile re-islerini toplar ve davaları hiç bir usul ve kuralla bağlı olmaksızın çözümler.

Yalnız diyetlerde; hırsızlıkta ölenlerin diyeti 300 mecidiye, normal katillerin diyeti 500 mecidiyedir.

Kız kaçıranların davası çözümlenince aşiret reisinin bir deve alması adettir.

Alınan diyetler ölenin en büyük akrabasına verilir.

KIŞIN DOLAŞMA SAHALARI

Mılıli, Halemban, Dekuri, Kiki, Tatar, Harp, Mu-amere, Haçin. Karaçine. Hürsün aşiretlerinin bir bölü-mü bulundukları köylerin güneyinde Cırcip, Habur, Rezgan, Ciğcığ nehirleri yöresinde çadır kurarlar.

Mirsıgan, Boylan. Deşyan, Meşgin aşiretleri ise göç etmezler.

Göç edenler ekim ayından itibaren giderler. Mart başında dönerler. Bunlar sırf mer’a ve ılık hava için bir kaç saat güneye inip oba kurarlar.

YAZ MESKENLERİ

Bu aşiretlerin tümü yazın kendi köylerine döner-ler. Bulundukları bölgede bilinen yalnız Zerkan ırmağı vardır. Dağ olarak Mazı dağları mevcuttur.

Bu aşiretlerden Mirsıgan, Boylan, Daşyan ve Muşkin aşiretleri dişinda, diğerleri hem göçebe, hem çiticidirler.

Bunların kendi köyleri Resulayn yakınlarında Çırcip nehrinden itibaren Nusaybin’in dört saat uzaklığına kadar olan çöldeki köylerin tümüdür ki isimleri aşağıda yazılacaktır.

Genellikle çiftçidirler.

SAĞLIK KONULARI

Bu aşiretier genellikle yazın yerleşiktirler. Yer-leşme bölgeleri sağlık şartlarına uygundur. Yalnız sağlık kurallarına uymadıklarından ötürü az da olsa sıtma mevcuttur. Yeterli derecede akarsu ve bazı bölge-lerde de kuyu suyu mevcuttur. Bataklık yoktur.

KİMLERE HIVE *(HARAÇ)* VERİLİR

Bu aşiretlerden:

Kiki, Halemban, Elamr kabilesinden «Zitzer Hepe-mik» adlı şahısa;

Kiki Çerkan, Zidibni Semerbil ve Melhamud adlı şahıslara;

Mılıî Kebir keza, Şemrin Elemşe kabilesinden Ab- dulkerim ve Abdulmuhsin isimli şahıslara;

Harp, Şemr’den, Urkiyulacim’e;

Katr aşireti keza, Şemrierden Çaçyan Elhasidll’e

«Hive» *(bir tür vergi, haraç)* verirler.

Diğer aşiretler hive vemiyor gibidirler.

Çemr *(Şemrh)* aşireti, çölde oturan ve çiftçilik yapan aşiretlerin adeta çekirgesi gibidir. Bu aşiret sanki yer- yüzüne fenalık için gelmiştir. Bunlar her türlü bayındırlığın düşmanıdırlar. Merhametsizce bir çok ekinleri develerine, koyunlarına yedirmekten çekinmezler. Hiç bir iş ve sanatla meşgul değillerdir.

Bunun için yerleşik olan ve ziraatla uğraşan zavallı aşiretler bu çekirge gibi kavmin zararından kendilerini kurtarabilmek için, çalışmalarının ürününden bir kısmını «Hive» olarak Şemrlere vermeye mecbur kalırlar.

BENDLER

Mılıî Kebir, Ömerkan aşiretinden Hatmanki takımı ile, Dekuri, Dağşi, Hursi, Mersinyan; *«Mil»* bendine;

Kiki, Haleban, Meçkin, Karaşine, Çaban ve Ömer-kan’ın Mahmudki takımı *«Zil»* bendine mensupturlar.

KATILAN BAĞLANAN AŞİRETLER

Bu aşiretlerden, yalnız Millî Kebir iie Dekuri aşiretleri arasına Senembar’dan ve Siverek taraflarından bazı Berberiler gelerek katılmışlardır.

Mılıî Kebir’e katılan «Şarkyan» kabilesidir.

Bu iki kabilenin aşiret arasındaki durumu, aşiret fertlerinden değişik değildir. Yalnız kız alip veremezler. Bazen bu da olabilir. Bunlar Senembar yezidileri gibi bağnaz değillerdir. Müslümanlarla beraber yaşamaya alışmışlardır.

ESKİ AİLELER

Dekuri aşiretinin reisi önceleri nüfustan düşmüş iken, sonradan Fersan'ın yerini alma iddiasında bulunmuş ise de, bu emeline erişememiştir. Şimdi ağa mevkiinde Fersan'ın kardeşi *«Sait»* bulunmaktadır.

BULUNDUKLARI YERLER

Mılıî ile Dekuri, tren hattının güneyinde kalmışlardır.

GELDİKLERİ YERLER

Kiki Çerkan'ın **Azizina** kabilesi Botan'dan gelmiştir.

Viranşehir Mılisinin reisleri olan **Abdi Ağa** ve **Ömer** Ağa aileleri, *Fosan* aşiretinin *Estelan*, kabilesinden gel-mişlerdir.

Söylentilere göre **Timur Paşa**, Keleş Abdi'nin vefatından sonra Mardin'i, aşağılarına kadar istila etmiş. Aşiretinin büyük bir kısmı Türkan aşireti imiş. Bu Türkmenler hep cengaver imişler. Bu gün Mardin'in üç saat uzaklığında bulunan Türkmen adlı derede Kesi-kanlıları perişan ederek, Diyarbakır'ın Şark nahiyesin-deki Kuksi mevkiine kadar takip etmişler. Bu sırada Zil bendine mensup Silvan aşiretleri imdatlarına gelerek Kesikanlıları kurtarmışlar. Ve eski yerlerine iskân etmişlerdir.

Musul'un kuzeyinde bulunan Halifeli, Telatsi, Hare köylerinde de Kikiler vardır. Kiki Çerkan toprağında bulunan Koçhisar köyleri 70 sene öncesine kadar Türk imiş ve Türkçe konuşurlarmış.

Köylere beş dakika uzaklıkta bulunan Telars köyü-nün halkı bu gün bile Türkçeden başka dil bilmez.

Kiki aşiretinin Meşkuk-Derbiye yönlerinde bulunan derenin ismi *«Öküz»*dür. Kiki aşiretinin reisi Bağdat'tan gelmiş, Sidi Rüstem isminde bir dervişin sülalesidir. Güya bu derviş, keramet ehlinden imiş. Kikanlılar onu ağa olarak tanımışlar. Kiki Çerkan ağası ile aşiret arasında 3-5 seneden beri anlaşmazlık vardır. Aşiret reisi ile kabile reisleri, aşiretten fazla para aldıkları için, aşiretin bir kısmı ayrılarak *«Ağba»* ailesinden başka birini ağa seçmişler.

Bu suretle aşiret ikiye ayrılmıştır. Gerek Çerkan ağalarının ve gerekse Halemban ağalarının hulamları Harp ve Şarabi aşiretlerine mensupturlar.

GURSÎ AŞİRETİ

Gursa Jorin *(Yukarı Gursa)*: Gursi Evsat, İlmî Paşa Nameryan kariyelerinden.

Gursa Jorin *(Aşağı Gursa)*: Mameryan Resul Bider, Serkuri kariyelerinden ibarettir.

LİF AŞİRETİ

Teltin, Ömerdu, Safri, Halike, Belluka, Şuaybi Ulya, Şuaybi Sulf kariyesi: Badliyandır, Yâni Beydilili'dirler. Hanke ise Halembanlardandır.

BİRİŞ AŞİRETİ

Dahabî, Bedrasî, Gültivarî...

FERCİBANLI AŞİRETİ

Remuki, Harbeharî, Harbexrèş, Malarşu, Ureban kariyeleridir.

Özetle Lif aşireti: Bides, Bellulî, Mazellî, Zıtkî, Bek-kusî, Galemya-İbrahimikî, Halekan, Şeyban, Kadekan kabilelerinden meydana gelmiştir.

TAT AŞİRETİ

Tatselah, Telfis, Tümek, Mezrav, Dekük, Buzkatri, Kusi, Kalerin, Şeflan, Terati, Birkave köylerindenden ibarettir. Bunlar aşiret değildir. Kimi Diyarbakır çö-lünden, kimi öteden beriden burada toplanarak köyle-re yerleşmişlerdir. Bunların diğer adı *«Havası Razma-yün»* dür. Bir kaç seneden beri iki kola ayrılmışlardır. Bunlardan ilki Şeril köyleri, Dekük, Telfis ve Selah'dır. Birbirleri ile pek kindar savaşırlar, öteki aşiretler bunları aşiretten saymazlar. Adeta Midyat'ın Mehlemi aşiretine benzerler. Zaten bunlar Gurmanç sınıfından sayılırlar. Çiftçilik ile uğraşırlar. Rençber bir halktır.

Hatta Bozkatri kabilesinin karpuzu meşhurdur. Bunlar da Kiki Çerkan'ın imdadına gelmeye mecburdurlar. Birbirleri ile olan komşuluk ilişkisiyle yardımlaşır ve ara sıra kan davalarını Kiki ağasının evinde çözümlerler. Tat köylerinin bir kısım halkı kendilerini Cubur saydıklarından, bazı davalarının Cubur Şeyhi Meslet Paşa vasıtası ile çözümlendiği söylenmektedir.

Bunlar başka aşiretler gibi uslu değildirler. Gayet sinirli, çabuk öfkelenen adamları vardır. Hatta birbirleri ile ufak bir ağız kavgasından dolayı düşmanlık besleyerek sırası geldiği zaman yalan sözler söylemeye başlarlar. Pek yerleşiktirler. Koyunlarının bir bölümü-nü kışın Kikan ağası ile beraber Haburî, bir bölümünü de Cubur Şeyhi Meslet Paşa'nın yanına gönderirler.

Bunların bir çok adetleri Kikanların aynıdır. Ki-kanlıları taklit etmektedirler.

Gelmerin kariyesi *(iskan alanı)* Ömeryanlı Halil Ga-zili'nin baskısı altındadır. Muhibbi adı ile toplanan pa-ra onlardan da alınır. Köyleri Mardin kazasının *(şimdiki Mardin ilinin)* güneyinde bulunur. *(Nüfusları aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir)*. Kendilerine özgü bir âdetleri olmadığı gibi sosyal tabakaları da yoktur.

DAVALARIN SONUÇLANMASINDA AĞALARIN DURUMU

Ağaların daima aşirete karşı tarafsız olmaları lazımdır.

Her davada yüzde beş-on oranında bir ücret alınır.

Davalar ***«Garme»***ler gibi usul ve gelenek üzerine kurulur. Bazen yargısal bir çok kararlara rastlanmaktadır.

Ağa her sene satılan kuzulardan iki kuruş ile beş kuruş arasında hak alır. Senede bir defa veyahut lüzum görülürse iki defa, kendisi için «Bisen» toplar. Bu toplanan «Bisen» köylerin büyüklüğü ve servetlerine göre ayarlanır. Toplanan **«Bisen»**den hatırlı aşiret reislerine bir miktar ayrılabilir. Şayet **«Hulam»**ı varsa **«Çarhar»** adı ile ayrı olarak köylüden para alınır.

Harman zamanında çeşitli miktarlarda ağalık hakkı vardır.

Aşiret, ağalarından hiç bir zaman memnun değildir. Her zaman Hükümetin ağalara baskı ve şiddet göstermesini bekler. Sebebi, ağalar itaat

altına alınırlarsa, fuuzlar da birleşerek kimseye ağalık sıfatını vermezler. Ağalara mecbur olmaları sırf' kendilerini düşman aşiretin şerrinden koruduğu içindir. Başka gayeleri yoktur. Hatta aşiret illeri bu ve buna benzeyen meselelerden dolayı birleşerek haklarını alırlar.

Bunun örneği, Midyat'ın Huverkî bendidir. Huverkî, sekiz-on aşiretten teşekkül etmekle beraber bir takım Yezidî ve Süryani cemaatlerini da içine almıştır. Ağalar daima Kürtlerin akıllı kısmını teşkil ediyorlar.

Aşiret reisleri, aşiretlerinin şehirlerle görüşmesini, okuyup yazmasını, zengin olmasını istemedikleri gibi, her köyde iki bendin bulundurulması da siyasetlerinin gereğidir. Çünkü bu iki taraf mücadele ederlerse, ağa her davadan uzlaştırma ücretini alır. Sırasında talan eder. Zaten hangi taraf zenginleşirse bahane ile bir iş açtırarak onları da fakir düşürür.

Köylü ne kadar fakir olursa ağaya itaatleri o kadar kuvvetli olur. Köylünün ağaya itaat etmesini sağlamak için, ağa bir adamını terbiye etmek üzere, gizli olsun, başka aşiretlerin önünde olsun mutlaka büyük bir hakaretle küçük düşürür. Maalesef bazı memurlar, bu işlerde alet olarak ağaların hatırı için köylüler hakkındaki her türlü iftirayı kabul ederek zavallıları hapishanelerde çürütürler.

HIRSIZLIKTA UYGULAMALAR

Aşiretinden birisinde, bir kişinin, adamın ineğini çaldığı, şahitle yahut yeminiyle ispat olunduğu zaman, hem inek geri alınır hem de iki misli olarak «kıymet» alınır. Bir hırsızlık davasında çalınan malın izi bir köye girerse, evlerini aramak ve yemin verdirmek usuldendir. İzi görülmeyen bir hırsızlık davasında, sahibi şüphe ettiği kimselere yemin ettirebilir. Ama inek başka yerde ortaya çıkarsa, yemin verdirmiş olduğu adamlara **«kıymet»** vermek mecburiyetinde kalır. Bu işlerin uygulanması hep ağaya ait iştir. Birisi sahibinin izni olmaksızın köpeğine taş atıp ayağını kırarsa, at davasında olduğu gibi, köpeğin değerine göre *«kıymet»* alınır.

Bir kişinin bir organının çalışmasının durdurulmasına sebep olanlar, diyet'in yarısı veya dörttebiri derecesinde tazminat vermekle yükümlü kılınmakla birlikte, ayrıca hekim parası da verirler.

Aşiret fertlerinden herhangi biri, hayvanlarını başıboş bırakır da, birinin tarlasına girer ve ona ziyan

verirse, kesinlikle akrabalar ve kavminden birkaç adam gönderilerek yapılan hasar ödetilir. Tekrarlanırsa, *«kıymet»* de alınır.

Dışardaki aşiretler için bu usuller değişir ve ceza daha ağır olur. Başıboş bırakılan dışardaki aşiretlerin hayvanlarından alınan ücret belirlidir. Aynı aşiretten olan hırsızlar, kendi aşiret fertlerinin malını çalarlarsa hemen onlar ***«talan»*** edilerek geçici olarak aşiret dışında oturmaya mecbur tutulurlar.

Buralarda hırsız suçüstü halinde yakalanırsa öldürülür. Kasıtlı olarak yapılmayan hırsızlıklar rüşvetle

meydana çıkarılır. Her kimin malı çalınmışsa, ne kadar para vereceğini ilan eder. Suçlunun kim olduğunu ise gizlemelidir. Cezalı, ondan sonra ağanın odasına müracaat eder ve uygulamaya geçilir. Ortaya çıktı mı, hiç tereddüt etmeden *«kıymet»* ile beraber malı ortaya koymak zorundadır.

Hırsızlık sırasında öldürülen Arapların kanı üçyüz mecidiye olup bu parayı aşiret fertleri ve grupları öder. Katil de herkes gibi payını alır.

BAKİRELİĞİN BOZULMASI VE KIZ KAÇIRMA

Ağa mümkün olursa, kızla oğlanı bir yere getirir. şayet kızın kendi isteği ile olmuşsa hemen başlık

alınarak babasına verilmekle beraber, alınacak *«kıymette»* de ağa ile babasının ortaklığı söz konusudur. Kız, babasının oyu alınmaksızın zorla götürülmüşse ve bir kötülük yapılmamışsa oğlanın koyunu talan etmek yerinde bir karar sayılmaz.

Kız kaçırma, dışardaki aşiretlerden olursa, o andan itibaren aşiretle ilişki kesilerek. Düşmanlık başlar. Şayet oğlan kendi aşiretinden çıkarsa, ancak oğlanın mensup olduğu ezbet ile düşmanlık olur, diğerleri ile dostluk ilişkilerine devam edilir. Sorun çözülünceye kadar, düşmanlık devam eder.

Kocası olan kadının, birisi ile temasta bulunduğu haber alınır ve şikayet edilirse önce kadının terbiyesi kocasına bırakılır. Yapamadığı takdirde, kırsal bölgeye çıkarmak ağanın yetkileri arasındadır. Kız kaçırma davalarında, kızı kaçıran şahıs hangi kabileden ise, kızın kaçırıldığı günden itibaren düşmanlık başlayacağını yukarıda söylemiştik. Bir de oğlan tarafı

olan kabileden alınacak hayvan ve eşya da zaman içinde kaynayıp gidebilir. Bunun için oğlan tarafını uyarmak için her şey yapılır. Kız tarafını razı etmek şarttır. Kız davası çözümlendikten sonra, aşiret fertlerinden zarar görenler varsa oğlan tarafından onun da zararları ödenir.

KABAHAT

Bir adam, birisine bir tokat vurmuşsa, ağa da onu mükemmel döver. Dövme şayet tekrar ederse hem dövülür hem de para cezasına çarptırılır. Sövme, hakaret ve benzeri davalarda *fuuz reisleri* de cezalandırma yetkisine sahiptirler. Ancak yargılama yeri ağanın odasıdır. Gerekirse orada muhakeme olur. İsterse ağa da döver. Bir para cezası da ağa keser. Bu sebepten aşiretlerde birbirine sövmek veya hakaret etmek aşiret geleneklerine aykırıdır. Hatta buralarda çatışma ve öldürme sırasında bile birbirlerini sövüp, hakaret edemezler. Dil tartışmasından, silahlı mücadeleye geçmek hemen hemen bir kural gibidir. Cezası bir takım derecelerle korunur.

Mesela fuuz reisi yahut ağa ailesinden olursa, *«kıymet»* almak ve bir başkasına sığınmasına imkan tanımak ağanın iznine bağlıdır. Halk tabakasının hakları soylulannkinden üstün olamaz. Midyat'ta ağalar. Gurmançları öldürürlerse bir şey lazım gelmez. Yani bir ağa bir köylüyü öldürürse, bunun hesabı sorulmaz.

CİNAYETLERDE KATİL RÜŞVETLE BELİRLENİR

Aşiret fuuzlarından birisinin bir adamı, aynı aşiret fuuzundan birisini, kendi fuuzunun bilgisi olmaksızın öldürürse, sorumluluk sırf ona ait olup kan davasını çözümlemekle yükümlüdür. Şayet köyün talanını diğer bir fuuz yaparsa ve bu olaydan sonraki takip sırasında bir adam öldürülürse, cinayete genel olarak katılırlar. Ve kan verildiği zaman fuuz'un hanelerine göre ağanın evinde toplanan fuuz reisleri beher hanenin kaç kuruş vermesi lazım geldiğini tayin ederler. Para geciktirilmeden toplanarak verilir. Verildiği zaman bir bayrak yapılarak, öldürülenin mirasçıları ile katilin eline verilir. O günden itibaren her iki aşiret baht vermek suretiyle

birbirlerini tatmin etmiş olurlar. «Baht» kesinlikle bozulmaz. Kandan alınacak paranın en azından 50 mecidiyesini ağaya, belirli bir kısmını da *fuuz reisi*ne vermek usuldendir.

İki aşiretten birisi iki, diğeri bir cinayetin kan davasında bulunursa, her iki aşiretin reisleri toplanarak tartışmaya başlarlar. Tartışmada, fuuz reisi ile ağanın birlikte bulunması şarttır. Kan davasınnı açık olarak kanıtlanması şarttır. Buralarda katilin ortaya çıkarılması 150-200 mecidiye rüşvetle mümkün olur. Para, cinayet ve sair davalarda çok iş görür. Katili bulunmayan şahsın katilleri para ile meydana çıkarılmadığı takdirde, şüphe edilen adamlara yemin verdirilir. Bu yörede, yemin adeti şöyledir:

"Karacadağdaki şeyhin önüne *«Bel» i*çin gidilir."

«Bel» nedir?

Bel; şeyh tarafından ateş içinde kızdırılmış demirden kahve kaşığıdır. Sözü geçen demir, ateş içinde

hazırlanır. *«Bel»* edilecek adam kimse, şeyhin huzurunda adı geçen şahıs ağzını açar. Kızgın demiri bir kere dilinin üzerine bırakır. Şayet dili yanarsa, o fiili işlediği ortaya çıkar. Yanmazsa, masum olduğuna inanılır. O zaman davacının bir hakkı kalmaz. Bazısı kızgın demiri görünce, suçunu itiraf eder. «Bel» edildikten sonra, aşiretin icra organı sayılan ağa. Gerekli teşebbüslere başlar.

Çatışma sırasında öldürülen hayvanlar da ödettirilir. Bir çatışmada bir aşiretten iki adam öldürülür de katillerin mensup bulundukları aşiret de bir tüfek, bir at veyahut bir kaç devesini öldürülen tarafı götürürse, kan davasını çözümlenmesi durumunda bazen, bu mesele de aradan çıkarılır.

Daha doğrusu, bu durum o aşiretin kuvvet ve kudretine bağlıdır. Buralardaki aşiretler, milli geleneklerini unutmuş ve Arap adetlerini benimsemişlerdir. Kan davaları İran, Hakkari ve Kazaran toplumlarında başka başka şekillerde çözümlenmektedir.

BENDLER

Yukarıda sözünü ettiğimiz Mıliî Kebir ile Dekuri aşiretleri; ***«Mil»*** bendine:

Kiki Çerken ile Halemban ve Karakeçi aşiretleri ise; ***«Zil»*** bendine mensupturlar.

Bağımlı Aşiretler:

Tat, Harp, Karacine, Şarabî aşiretleri Kiki'ye bağlıdırlar. Karacine, bir kaç seneden beri Kariyeleri *(oturma yerleri)* olan Gaz Karacineyi terkederek Viranşehir'e gitmişlerdir.

Harp, Benyasî, Meşu, Harharide ise cevizliklerde gezgin, bulunurlar. Yalnız, Zerkan'lılar darı ziraatı yaparlar.

Şarabî aşireti koyun besler. Hırsızlık yapar. Şarabi'nin sanatı her yerde hırsızlıktır. Ve gezgin bir haldedir Kiki aşiretinde, diğer bir aşirete kan parası vesaire verilmek icap ederse, yukarıda adı geçen Tat, Harp, Karacine de onlara katılır. *«Kıymet»* ve *«Biş»*i ağaya vermezler. Kiki Halemban da; bir çok aşiret davalarında Kiki Çerkan'a uyar. Ancak Tat, Harp, Karacine aşiretlerinin Kiki aşiretinde o kadar mevkileri yoktur.

Gursun, Hamezban ağası aşiretin gözünden hemen hemen düşmüş gibidir. Kiki Halemban ağası Osman ağa da eski değerini kaybetmiştir. Bunların örf ve adetleri Araplar gibidir.

Kiki Çerkan ile Halemban içinde iskan alanı yoktur. Toprakları kendilerine ancak yeter. Yalnız Zerkan nehri üzerinde Benbasttan aşağı Meşu, Harhan, Curnek, Gas *kariye*leri *(yerleşim bölgeleri)* hep harabedir. Bu köylerin su ve havasında biraz ağırlık vardır. Sebebi, darı tarlalarına yayılan kanallardaki suların kokuşması ve leşlerle dolmasıdır. Kanalların bozuk olmasından dolayı sular etrafa dağılarak geçilemeyecek bir çamur halini alıyor. İçilen sular da sözü geçen kanallardan alındığı için hastalıklara sebep oluyor. Buralarda sıtma da vardır.

«Seki» diye adlandırılan setler iyi tamir edilirse çok faydalı bahçeler yetişebilir.

Kiki Çerkan ile Halemban topraklarında su kuyularından bir çok zorluklarla su çekilmektedir. Kuyular islah edilir, tulumbalar konulursa iyi yararlanılır. Bu iki aşiretteki yerleşme sahası pek geniştir. İleride de kendilerine yeter.

Zerkan nehri üzerindeki *«Kefetut»* kariyesinde bir çok eski eserlerin izi vardır. Burada tarım usulü geçerlidir.

KİKİ ÇERKAN AŞİRETİ

Nüfusu	Hane	Küçük Çaplı	Büyük Çaplı	
AZİZAN FUHUZU				
300	60	30	2	Harabulma kariyesi
15	3	2	0	(yerleşim bölgesi)
20	5	2	2	Hanike
0	0	0	0	Gündek
8	2	0	1	Kezberx (Harabedir)
0	0	0	0	Şalı (Harabedir)
0	0	0	0	Mülk (Harabedir)
400	70	75	10	Haremaş (Harabedir)
80	15	8	0	Kerkikli (Harabedir)
ŞÜKRAN FUHUZU				
250	40	25	5	Tebiyatı kariyesi
250	50	20	0	Deltam Ma'birek
80	15	5	0	Resulharem
SEM'İLAN FUHUZU				
200	35	25	2	Meşkuk Hallo Uso
80	15	5	0	Reyhani
REMAKAN FUHUZU				
250	40	20	2	Harmeşdat kariyesi
20	4	2	0	Manisur
70	10	0	0	Akrebi
80	15	0	1	Hevaşi kariyesi
İMRAN FUHUZU				
200	30	20	0	Teşididiz
50	10	5	0	
BEHARAN FUHUZU				
200	30	20	2	Kel İbiş
50	10	5	1	Zor ada
MORİKAN FUHUZU				
0	0	0	0	Kuru (Harabedir)
25	5	4	0	Kermuran
İBRAHİM ZERKAN FUHUZU				
200	40	15	0	Harmendat
HASENGAN FUHUZU				
350	60	30	0	Hisarı Kariyesi
0	0	0	0	Şekalur (Harabe)
0	0	0	0	Mollaaleyk
80	15	5	0	Temneşer Kariyesi
0	0	0	0	Biahyi (Harabe)
0	0	0	0	Kalduman
30	4	3	0	Kerkür

ARAP AŞİRETLERİNİN GELENEKLERİ

Şayet bir şeyh, aşağı tabakalardan kız alırsa bundan doğacak çocuk babasına mirasçı olmayacağı gibi, aşiret arasında da hakları açısından aşağı

derecede bulunur. Bu durum da sadece **«Tı»** aşiretine aittir. Diğer şeyhler ne Ad'lardan kız alır, ne de kız verirler. Bunun *«Ti»* aşiretinde geçerli olmasi ise, «Ti» aşiretinde bulunan Ad'lar kolunun çok güzel olmasından dolayıdır. Aynı zamanda soyları bakımından «Ti» şeyhini daha iyi korumaktadırlar. Bütün Ad'larla, hulamların aşiret reislerine karşı durumu, bir jandarma askerinin Hükümete karşı olan bağlılığı gibidir. Bunlar reisin icra organıdırlar. Bunun için aşirete karşı durumlarda reisin temsilcisi durumundadır. Kendi başlarına hiçbir şeyi yapmak hakkına sahip değildirler. Bunun için aşirete karşı hareketleri, reisten alacakları emir ve uyarıların dışına çıkamaz.

VEBİBE NEDİR?.. ÖNEMİ

Örf ve âdetlerine gelince; genellikle misafirperverdirler. Misafirlerle beraber sofraya oturmazlar. Yalnız yemekte ve kahvede semle *(içilmesi zararlı olmadığına dair kanaat getirmek)* için misafirden önce ev sahibi veya kahveci az bir miktar yer ve bir yudum kahve içer.

Misafirlerine «Vebibe sizi götürsün» diyerek bir adam verirler. Ve onu sağ salim diğer aşirete ulaştırırlar. Yanında «vebibe» olan şahıs kimse tarafından saldırıya uğramaz. Şayet, böyle bir saldırı olursa «Vebibe»nin mensup olduğu aşiret reisi saldıran aşirete gücü ile orantılı olarak süvariler gönderir. Onlardan; aldığı malları yağma eder. Yağmaya uğrayan aşiret, yağma eden aşirete müracaat ederek, olayın sebebini sorar. O da cevap olarak: *«Siz benim vebibe'mi bozdunuz»* der.

Bunun üzerine «Vebibe»yi bozan şahıs bulunur. Ve aşiretler usulüne göre soyan ile soyulanlar «Arife» *(bilgeler)* önüne giderek yargılanırlar.

Arifeler davayı çözümleyerek, soyguncudan çaldıklarını alırlar. Hak sahibinin hakkını almasıyla iş bitmiş olmaz. «Vebibe»yi veren reis «vebibe»sini tanımayan aşiret üzerine üç kere akın ederek eline ne geçerse alıp götürür. Hatta aşiretten kime tesadüf ederse öldürebilir. Bundan dolayı kan bedeli vermeye mecbur değildir. Böyle üç kere talan yaptıktan sonra aldıkları yanına kar kalmakla beraber barış yapmak için de gene deve, koyun, çadırlar, kısrak vesaire gibi şeyler de alır. Hatta yanında «vebibe» olarak götürecek bir şahıs bulamayan herhangi bir yolcu, birkaç şahidin

önünde *«ben falan şeyhin vebibesi ile gidiyorum, siz de şahit olun»* diyerek yola çıkarsa, o şeyhin vebibesine girmiş olur. Ve soyulursa hemen geri dönerek ismini aldığı şeyhe gider ve vebibesine girmek için söylediği sözleri şahitlerle ispat ederek hakkını ister. Şeyh onun kaybettiklerini vermeye mecburdur. Ve bundan sonra aynen yukarda anlatılan durum uygulanır.

«Vebibe» konusu **«Gazve»** *(savaş)* da da geçerlidir. İki aşiret birbirleri ile «Gazve» edip de biri diğerini

kaçırdıktan sonra at üzerinde takip ederken karşısındakine yetişmesine az bir uzaklık kalınca, takip eden aşiret beyi «Baht ve Vebibe» sahibi bir adam ise kendisine, değil ise bilinen bir şahısa bağlı olarak kaçmakta olan şahısa «vebibe» verir.

Atından inerek teslim olmasını teklif eder. Teklif kabul edilirse teslim olan şahsın silahını ve kısrağını alarak, eğer uzaklık pek fazla değilse mensup olduğu aşirete geri verir. Uzaklık fazla ise hanesine kadar götürür. Eğer o şahıs değerli bir adam ise kendisine *Helat* giydirilerek bir deveye bindirilip aşiretine gönderilir. Değil ise, gene aşiretine kadar gönderir.

Şayet «vebibe» verildiği halde kaçan şahıs atından inip de teslim olmaz ve zorla yakalanırsa öldürüp öldürmemek yakalayan şahsın kararına bağlıdır. Öldürürse ayıp sayılmadığı gibi, kan davası da olmaz.

FEVRUDEM NEDİR?

Gazvelerde ileri gelenler de vurulur. Fakat bu hal zaman zaman olur. Aşiret fertleri sözkonusu olunca hiç bir şahıs mensup olduğu aşiretin şeyhini veyahut şeyh ailesine mensup bir ferdi öldüremez. Öldürürse o da öldürülerek bütün malı talan edilir veyahut katil bilinmeyen bir yere firar ederek kendisini kurtarırsa da bağlı olduğu batın'ın *(sop)* bütün üyeleri öldürülür.

Şeyhlerin kan bedelleri yoktur. Alelade şahısların birbirlerini öldürmeleri halinde, öldürülen tarafın ***«fevrudem»*** denilen ve üç gün devam eden zaman içinde, katilin akrabalarından kim eline geçerse öldürme hakkı vardır. Ayrıca bu üç gün içinde, katilin hayvanları ve diğer eşyalarından her ne ele geçirirlerse el konularak getirilir. Bunlar kesilir ve yenebilir. Üç günün

sonunda ne elde kalmışsa onlara dokunulmaz. Şayet üç günün bitiminden sonra, katile ait mal ve eşyadan bir şeyi kaybolursa, sonra öldürülenin kanı yani «diyet» i katil tarafından verilirken kaybettiği tutar düşürülür. Öldürülenin tarafı az olur da, öldüren tarafa gücü yetmezse, güçlü bir adama ricada bulunurlar. Talan edecekleri mal ve eşyayı o şahsın önüne getirirler. Adı geçen şahıs taraflar arasında davalar sonuçlandırılıncaya kadar, öldürülen tarafı korumaya ve desteklemeye mecburdur. Bütün davaları önce şeyhler, ikinci olarak *«Arifeler»* çözümler. Gerek şeyhler ve gerekse arifeler davayı çözümleyince davasına göre bir ücret alırlar. Katiller, öldürülenin diyetini vermedikçe, mensup olduğu aşirete gelemez.

ZİNA VE YALANCILIK

Zina pek ender yapılır. Suçüstü olarak yakalanırlarsa zina yapan erkek ve kadın derhal öldürülür. Yalan söylemek çok ayıptır. Yalan söyleyen bir şahsın yedi batına kadar şahitlikleri kabul edilmez.

Bu aşiretler, kısraklarını yarıya ve dörttebir fiata satarlar. Sonra yavruladıktan sonra bölüşürler. Bir hayvan soylu olmadığı halde, soyludur demek, pek günah sayılır.

Şeyhlerin ailesinin çadırına giren bir şahsa, çadırda bulunduğu sürece saldırılamaz.

Kadınların hiç hakkı ve hukuku yoktur. **Tatlık** *(talak, boşama)* edildikleri vakit genellikle şeyh ailesine gelin olanlar gene şeyhin evinde kalırlar. Bir şeyh tatlık ettiği karısını babasının evine gönderemez. Gönderirse ayıp etmiş olur.

Kısrağını yarıya verdiği şahıs hakkında, akrabalık bağları ile işlem yapılır. Arap aşiretleri reisleri, kendi

Aşiretlerine, kuralları aşarak farklı muamelede bulunamaz. Bu da Arapların evlerine karşı ilgisiz olmalarından ve şayet fazla bir zulüm görürlerse çadırlarını yükledikleri gibi başka bir aşirete katılmalarından ileri gelmektedir. Arap şeyhleri, genellikle çadırına gelerek oturur sohbet ederler, bazı zamanlarda da pek ilkel bir kemence şeklindeki çalgı ile eğlenir ve Arapça şiirler okurlar.

«Hikayeyi Gazver» in Arap aşiretleri arasında çok yüksek bir yeri vardır. Çadırın önüne çıkarak abasını yukarıya doğru sallayan şeyhin her halde bir sıkıntısı olduğu aşireti tarafından anlaşılarak derhal atlara binerler. Gazve *(savaş)* zamanları, gazvenin başladığını bildirmek için yüksek tepelere ateş yakılır. Gazvelerden getirilen talan, şeyhler tarafından bölüştürülür ve en iyi pay da kendisine ayrılır. Yalnız Şemrlerde adet başkadır. Şemrler, kısrakları cinsine göre bölerler. Her cins bir şahsa yani bir kabile şeyhine aittir. Şemrler aynı zamanda pek uzaklarda hırsızlık yaparlar. Yakınlarına dokunmazlar.

Yolda bir kısrak hırsızlığına rastlarlarsa ve sürü üzerinde değişik anahtarlar görürlerse, o adamı derhal öldürürler. Bu durum ve gelenekler bugün yalnız Şemrlerde korunmaktadır. Diğer aşiretler zamanın değişimi ile gelenek ve göreneklerini unutmuşlardır.

Şemrlerin aslı olan Elhmad kabilesinde, katledilen herhangi bir şahsın kan bedeli mevcut olmayıp, mutlaka katil ve ona mensup olanlar öldürülür. Ve malları talan edilir. Bu ayrıcalık yalnız Şemre özgüdür.

KÜRT AĞALARI

Kürt aşiretlerinin ağaları, aşiretlerine karşı pek hırçın ve kötümserdirler. Hükümleri ağırdır. Zulüm ve azapları çoktur. Aynı zamanda Kürtlerde sabırlı bir boyun eğme vardır. Bunların adetleri aynı Arap adetleri gibi olup ancak Arifeleri yoktur.

Davaları ağalar çözümlerler. Ağanın çözümleyemediği bir davayı, Hükümete müracaatla resmen sonuçlandırırlar. Esasen Kürt aşiretleri, aşiret şeklinden çıkmış, yerleşik düzene girmiştir. Bunlar bir ağa, bey, efendi baskısından da kurtarılacak olurlarsa, tamamiyle yerli halkın düzenine girerler. Tümü de bu baskıdan şikayetçilerdir. Ancak selamet yolunu bulmaktan hem aciz ve hem de cahildirler.

Kürtlerin bir de ***«kirve»*** tabir edilen bir akrabalık bağı vardır ki, sünnet edilen çocuğu kucağında tutan şahısa denilir. Ve ondan sonra o şahıs, aşiret içinde sözü geçen bir kişi olarak saygı görür. Tabii bu saygı da zengin ve fakirlere göre artar yahut eksilir.

Gerek Arap Şeyhleri ve gerekse Kürt ağaları geçimlerini aşiretlerinden temin ederler. Arap şeyhleri, hayvanları güdülürken, yavrularken, yağ ve yün satılırken, aldıkları paralarla ve Gazvelerden veya çalınan paralarla hayvanlar ve eşyalardan ve bir de ***«hive»*** adı ile aldıkları paralardan geçimlerini sağlarlar. Kürtlerin muhtarları aldıktarı paraları geçimleri için harcarlar. Şeyh ve ağalar düşkün olduğu vakit diğer aşiretler tarafından yardım görürler. Veyahut yardım edilmesi için müracaat ederler ki, bu ayıp değildir. Buna «Mecbî» adı verilir.

«Tereke» adı verilen bir adet daha mevcuttur ki, o da bir aşiretin diğer aşiretteki borçlarına karşılık tutmuş olduğu rehinedir. Sözü geçen rehine hakları geri verilinceye kadar iade olunamaz.

DAVALARIN ÇÖZÜMLENMESİ

Dava konusunda her iki taraf şeyhe getirilerek, sözü geçen davayı karara bağlaması girişiminde bulunulur. Sonuca varılırsa ***«Febia»*** olur. Değilse tarafların gösterecekleri arifeye gönderilir.

Her iki taraf şahitleri ile beraber arifeye giderler. Arife şahitleri ve iddiacıları dinler. Aklı nasıl keserse öyle karar verir. Bu hükmü kabul etmeyen taraf, birinci arifenin hakkını vererek ikinci arifeyi ister ve taraflar ikinci arifeye giderler. Bunu da kabul etmezlerse gene haksız taraf arife ücretini ödeyerek üçüncü arifeye giderler ki bunun hükmü kati ve değiştirilemezdir.

Orada hüküm kesinlik kazanarak haksız taraf, hakimin hakkını vermeye mecbur kalır. Şayet karşı çıkarsa, mensup olduğu aşiretin reisi, adı geçenleri zorlar ve hükmün gereğini yerine getirtir.

Arapların bu gün hala birinci derecedeki Arifeleri İbni Sadi, ikinci derecedeki arifeleri İbni Acel, üçüncü derecedeki arifeleri Mekke tarafinda oturan Ebuyed isimli şahıslardır. Şu halde hakimlerin derecesi üç olup, kesin hükmün infaz edilmesi de aşiret reislerine bırakılmıştır.

KIŞ MEVSİMİNDEKİ DOLAŞMA SAHALARI

Nusaybin aşiretlerinden «Ti» aşireti kış mevsiminde, Sincar dağının kuzey, bazen de güney taraflarına..

Şemr aşireti Demirkapı, Avniyat ve Sincar dağının kuzey ve güneyi ile Cebeli Abdülaziz'in çeresine kadar..

Şarabî aşireti. Cebeli Abdülaziz ve Habur Çayı ile Çığ Çığ taraflarına..

Bekare aşireti, Habur ve Çığ Çığ taraflarına..

Cubur aşireti, Husuniye, Şeddade, Kevked ile Dirzor'e kadar uzanan yerlere gidip dolaşırlar.

Kürt aşiretlerinden kışın gidenler pek azdır ki, bunlar da Ti ve Şemr aşiretlerinin yanında bulunurlar.

YAZ MEVSİMİNDEKİ YERLEŞİM YERLERİ

Ti aşireti Nusaybin'in güneyinde kendi köyleri çevresinde..

Şemr aşireti Sincar dağı ile Cebeli Abdülaziz arasındaki kuzey sahada.. Şarabî aşireti Resulayn ve Habur ile Cerçep yöresinde.. Bekare aşireti Fırat sahillerinden Rega'ya kadar olan bölgelerde, ayrıca Habur ve Cebeli Abdülaziz taraflannda.. Cura aşireti ise, Habur, Çığ Çığ ve Dirzor'e kadar mümbit olan sahadaki kendi köyleri çevresinde otururlar.

Gerçi bu aşiretlerin ne yaz, ne de kış, bulundukları yerler belirli değildir. Keyif ve arzularına bağlı olarak, bazen de duruma göre yerleri değişir. Bu değişmeler en çok Şemr ile Gazze aşiretlerinin, birbirleri ile gazve yapacakları zamanlarda görülür.

ÇİFTÇİ ve SEYYAR OLANLAR

Bu aşiretlerden *Ti* ve *Cubur* aşiretleri hem gezgin hem de çiftçidirler. Ti aşiretinin köyleri, Nusaybin ilçesinin güneyinde, bir saat mesafeden başlayarak dört saat uzunluğunda ve altı saat eninde uzanan bölgedir. Cubur aşiretinin köyleri ise keza Nusaybin'in 4 saat güneyinden başlayarak Çığ Çığ nehrinin Habur'a kadar ve Resulayn'ın 6 saat doğusundan itibaren ve Habur Çayını takiben Telreman mevkiinden Soresur bucağı sınırı olan Şeyh Hamd denen bölgeye kadar uzanan alandır. Tasma ve Cubur'un bütün halkı tarımla uğraşırlar. Tarımla uğraşanlarla buna güçleri yetmeyenler arasında

hissedilecek bir zenginlik farkı görülür. Ekin ekmeye gücü yetmeyenler, ekinlere gıpta ederler ve çiftçiler de çift sahibi olmayanlara karşı şüphesiz övünerek, onların üzüntülerini ve özenmelerini bir kat daha artırırlar. Yalnız gerek Ti ve gerek Cubur'un çiftçileri en çok Nusaybin ve Züra ileri gelenleri ile şeyhlerinin hesabına çalışır ve kendilerine emekleri karşılığı olarak pek küçük bir pay verilir.

NEREDE İSKAN EDİLEBİLİRLER?

Yerleştirilmesi arzu edilen aşiretlerden Tasma ile Cubur kendi köylerinde, Şarabî, Resulayn ise Cer Cep çayı ile kısmen Zerkan ırmağının sağ ve sol sahillerindeki yıkılmış köylerde, Bekare Cizre ilçesi yakınındaki Dicle nehri sahilinde, Şeber, Demirkapı ve Kirikir sularının sağ ve sol taraflarındaki sahalarda iskan edilebilirler.

BURALARDA YETERLİ MİKTARDA SU VAR MIDIR?

Bu iskan sahalarında yeterli su olduğu gibi yaz mevsiminde suyu çekilen *Cer Cep* çayı sahasında da koruyucu sarnıçlar yapmak ve artezyen kuyuları açmak mümkündür. Ancak kış mevsiminde bu sahadaki büyük Cer Cep ve küçük Cer Cep denilen çaylar çok taşarlar. Yazın kurudukları için kanallarda su birikerek bir parça koku yapmaktadırlar. Bu durumu ortadan kaldırmak için bunların yataklarının temizlenmesi ve suya yükseklik verilerek serbest akmasının temin edilmesi gereklidir ki, bu da geçici bir zaman için mümkündür.

Şarabî aşireti, sayıları az olduğundan Zerkan'ın sağ ve solundaki terkedilmiş köyler bunların iskanına yeter.

BURALARDA BATAKLIK VAR MIDIR?

Bu aşiretlerden Tasma aşiretinin şimdi ikamet ettiği sahada sıtma vardır. Bu da bataklıktan değil, ileri gelen bir kaç ailenin keselerini doldurmak için Nusaybin nehrinin sağ ve solunda ektikleri büyük miktardaki pirinçten ileri gelmektedir.

Pirinç yetişinceye kadar ihtiyaç olan suyun tarlalara akıtılması ve bu pirinç tarlalarından akıp gelen pis suların bu suretle halk tarafından içilmesinden ileri geliyor. Çığ Çığ, Cerahi denilen suların yatakları da kısmen kapanmış olduğu için bu nehirler de bataklık yapıyorsa da bunların ufak bir yardımla kapatılması mümkündür.

Bu işlem için harcanacak parayı halk verebilir. Bu bataklığa son verilebilir, bilhassa Nusaybin nehri sahillerinde pirinç ekimi genel sağlık adına yasaklanırsa sıtma hastalığı %75 ve belki %80 oranında önlenmiş olur.

İskan olunacak aşiretlerden bataklık içinde kalan aşiret yalnız Tasma aşiretidir. Bunların ise köyleri o yörede olduğu için onlara geçimlerini sağladıkları bu eski yerleri terkettirmek bir parça güçtür. Yalnız Ti aşiretinde henüz mal mülk sahibi olmayanların Şemr aşireti ile aynı sahada iskanları kabul edilirse bir sakınca kalmaz. Ancak bu günkü duruma göre ortaya sürülen iskan sahaları bütün aşiretlerin iskanına yetmez. Gelecek başka bir şekilde gelişirse bu iskan sahaları yeterli olmayacaktır.

DAĞLI AŞİRETLERDE HİVE, HAZİRETİ ve BENDLER

Dağda oturan aşiretlerin ova halkından Hive gibi, Hazireti gibi vergi veya haraç türü bir para aldıkları da pek az da olsa görülür. Bu arada ovaya tecavüz ederler. Bu da genel bir şekilde değil, düşmanlıklardan doğan olaylar şeklindedir. Kürt aşiretlerinde Güçkan ve Keşuri bunlardan sayılabilir.

Çemkan ile Butkan ise Huverkidir.

Diğerlerinden, Nısfı-Huverki ve Nısfı-Dekşuri olduğu gibi, Aşyan ve Abaysan aşiretleri şimdilik tarafsız gözükmektedirler.

SEYYAR AŞİRETLERDE HİVE

Gezici aşiretlerden yalnız Şemr aşireti. Şarabî ile ova köylerinden “Hive» adı ile bir vergi alır. Şarabî aşiretinden, Şemrli Abdulmuhsin hive aldığı gibi, ova köylerinden de Şemrli Meşali Harisi hive alır. Hive miktarı sınırlı

olup en fazla her köyden 20-25 ile 250 mecidiyeye kadar para ile 1 yükten 15 yüke kadar buğday alırlar. Verenler köylülerle Şeyhlilerdir.

Aynı zamanda Şeyhliler Musul'a gidip gelenlerden hive alırlar ki, bu yük başına 4 ile 10 mecidiye ve adam başına 5 mecidiyeden ibarettir. Bu hiveyi, sahibinin oğlu Naif alır.

Bazen ikinci bir hive alındığı da görülür. Hatta bazen yolcuları iş olsun diye soymaya bile cesaret ederler.

Bunlara katılan Aşiretler: Ti aşiretine; Cevvale, Darp. Zebit, Bekerei Memluh, Mamirei Sumuri diğer aşiretlerden ayrılarak katılmışlardır. Bunların aşiret içerisindeki mevkileri, aynı o aşiretin fertleri gibi olup aralarında ayrılık ve gayrılık yoktur.

TELAHDER TÜRKMENLERİ

Sincar ile Musul arasındaki Türkmenlerin, Sultan Murat tarafından Bağdat ve İran seferlerinden dönüşünde beraberinde getirdiği Türkmen aşiretlerinden oldukları söylenmekte ise de, buna ait belgeler görülemiyor. Ancak bunların çoğunun kızılbaş olması ve asıl yerlerinin Konya'dan ve Karahisar'dan geldiklerini söylemeleri bu tahmini bir parça kuvvetlendirmektedir.

MİDYAT KAZASINDAKİ AŞİRETLERİN İSİMLERİ

Aşiretin İsmi	Reisi
Mahmeli *(Arap ve Kürt)*	Halil Bey
Hızbıni	Temukurü Ailesi izzet ve Osman
Hüzzar	İsmail Ağa
Reman *(Şafî ve Hanefî)*	Mehmet Ağa ve oğulları Halil ve Cemil Ağalar
Kercüsî	İbrahim ve Bedrettin Ağalar
Arnasî *(Kürt ve Süryani)*	Salih Ağa
Dirhas	Osman bin Halil Ağa
Alikan *(Kürt ve Süryani)*	Hamidoğlu Abdullatif ve Muhalifleri Hadû ve Semû Oğulları ve Ali Süknan. Bunların bir bölümü Huverki reislerinden Çelebiye, bir bölümü de Racuya mensupturlar
Dirhas	Reisleri yoktur. Muhtarlara tabidirler. Huverki Reislerinden Çelebiye mensupturlar.
Hureyban	Çelikli Abdûlkerim Ağa
Baskılı	Şahin ise de zamanına göre Çamesile ve Abdvikerim'e tabi olur.
Ferizaa yahut aşağı Albekan *(Kürt, Süryani, Yezidi)*	Çelebi Ağa
Durikan	Muhtarlar vasıtasiyle Çelebi Ağaya mensupturlar.
Dalmaçyan *(Kürt ve Süryani)*	Hasan, Mehmet Salih Ağalar kısmen Çelebiye mensupturlar.
Salhan	Ramazan İsmail, Budî Yusuf Hacu'ya ve Çelebi'ye mensuptur.
Dumanan *Kürt, Süryani, Yezidi)*	Mehmet ile muhalifi olan muhtarlar idaresinde *(Çelebi ve Hacu'ya bağlıdırlar)*
Şemika *(Kürt, Süryani, Yezidi)*	Muhtarlar idaresinde Midyat kazasındaki Mahmud ailesi ile ilişkileri vardır.
Alikî	Muhtarlar idaresinde ise de çoğunluğu Nusaybin'in Kömül Aşireti Reisi Hamoya ve bir kısım Yezidi de Sarurun Uraban Reislerinden Ahmet Süleyman'a mensupturlar.

MİDYAT AŞIRETİNE AİT AYRINTILI BİLGİLER

Bu aşiretlerden Hibini, Hisar, Reman, Gercusî, Adnas, Şemikan aşiretleri, Dekşuridir.

Derhaf, Alikan, Sidan, Grebyan, Basıklı, Mezyezih, Derukan, Dalmaykan Salhan, Dumanan, Alikîl aşiretleri ise Huverkidir.

Mahmeli aşireti bunların dışında ise de, Midyat kazasındaki aşiretlerin tümü halen ikiye ayrılmış olduğundan Mahmeli aşireti de bir bölümü Hızınlı, Mahmeli, Şenimikan aşiretlerinin yarısı ile açıkça Hacuya taraftar olanlardı. Oysa son günlerde Dekşuriler Reman aşireti ile, Rızbinin diğer yansı ile yeniden ilişki kurduklarından eski durum bozulmuştur.

Bu yeni durumun da ne derece esaslı ve ne derece devamlı olacağı kestirilemez. Aşiret reislerinin barışıp bozuşmaları ile gruplar değiştiği gibi, aşiret fertlerinin bağlı oldukları reislerden nefret etmeleri veya bazı reislerin kuvvet kazanması üzerine karşı bölümlere katılmaları sonucu grupların dengesi zedelenmektedir.

1910 yılına kadar Dekşuri ve Huverki aşiretleri homojen durumda iken, bu tarihten sonra aynı aşiretten olan reisler arasında anlaşmazlıklar ortaya gelerek her aşirette Dekşuri ve Huverki bendleri oluşmuştur. İnsanların bu iki koldan birini terk etmesi ile diğerine geçmesi genellikle olağandır. Mesela bir iki ay önceye gelinceye kadar, Dekşuri adını alan grup, Hisar, Gercüş, Arnas aşiretlerinin hemen tamamı ve Hizibi, Şemikan, Mahmeli aşiretlerinin yarısı ve genellikle Çelebiye taraftar olanlardı. Huverki bendi ise Remen Huver biraz da Dekşuridir.

Midyat toprakları, genellikle arızalıdır. Midyat-Mardin yolu etrafındaki Mahmeli köylerinin arazisi ise daha az arızalıdır. Burada yüksek dağlar olmayıp, arazinin yapısı, sırtlar ve aralarındaki birleşmiş tepeler yükselerek bazı yerlerde dağ silsilesi halini alır. Dekşurflerin oturdukları arazi genellikle dağ silsileleri arasında, genişçe, yer yer akan suları bulunan vadilerden ibarettir.

Huverkiler ve Kiki'lerin ise arazileri daha taşlık ve daha engebeli ve genellikle susuz bir arazidir.

Midyat'ın Huverki kolu, Sadurdaki Ömeryan aşiretinin Mahmutki kolu ile birleşmiştir.

Dekşuri kolu da Adnankî kolu ile birleşmiştir. Mahlemi bucağında, Mekşuri koluna İsa Beyi ve Huverki koluna da Halil Beyi isimleri verilir.

Bunlar Ekil bucağındaki İsmail Beyi, Halil Beyi bendleri ile ve bütün Silvan Aşiretlerini iki kola ayıran **«Mil ve Zil»** bendleri ile de rakiptirler. Aynı zamanda Botanın Çeksur ve Şilt bendleri ile de rakiptirler.

BÜYÜK BENDLER: MİL ve ZİL

Dicle havzasından Aras ve Arpaçay havzasına ve Kor nehrinin kaynağına kadar yayılmış olan aşiretler iki bende ayrılır.

Mil Bendi: Kaskanlı, Cıbranlı, Hesenanlı, Mılan, Zerkan, Şavyarı, Sübdan, Cemaldinyan v.b.

Zil Bendi: Celali, Hıdran, Reman, Zilan, Sebikan v.b. dir.

8 **Amare**: Kabileyi oluşturan

9 **Batın**: Nesil, soy.

10 **Fuuz**: Büyük aile.

11 **Fasia**: Hurma ağacı fidanı, aile.

12 **Fehande**: Büyük sop.

13 **Semiyye**: Sop. klan.

14 **Feliye**: Küçük sop.

15 **Asabe**: Baba tarafından akraba olanlar.

16 **Ehil**: Ocak. Ev halkı. Aile reisinin geçindirmekle yükümlü oldukları.

17 **Ayal**: Ana, baba, çocuk, aile.

18 **Mal**: Özellikle hayvan sürüleri, genel olarak da maddi varlık anlamında.

19 **Gurmanci**: Bu kelime Kırmanç, Kirmanç, Kermanç şekillerinde de yazılıp okunmaktadır.

20 **Simko:** İran'da Şah Rıza Pehlevi'ye karşı verdiği mücadele ile ünlüdür. Kürt Zapata'sı olarak anılan Simko, Urmiye Gölü yöresinde bağımsız bir eyalet halinde bir süre valilik yapmıştır. Daha sonra İran askerleri tarafından pusuya düşürülerek öldürülmüştür.

21 Bkz. 23-24 Sayfalardaki dip notlara..

22 **Arife**: Aşiretlerde hukukî ihtilafları çözümleyen bilge kişi.

23 **Harran**: Şimdiki Urfa iline bağlı, Akçakale ilçesinin yakınında harabe haline gelmiş olan eski bir kültür merkezidir.

24 Şimdiki Mardin ili o zaman ilçe idi.

AŞİRETLER NİZAMNAMESİ *(TÜZÜĞÜ)* HAKKINDAKİ YAZI TASLAĞI[25]

Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri konusundaki bu sosyolojik araştırmasını tamamlamış değildir. Buraya, Aşiretler konusuna çözüm getirmek üzere teklif etmiş olduğu bir tüzük taslağını alarak bu kitabın konusunu tamamlıyoruz. Dikkat, edileceği üzere Ziya Gökalp bölgesel sorunların çözümünde, tıpkı bugünkü Olağanüstü Hal bölgesi valisinin geniş yetkilerle donatılmasına benzer bir durumu 80 yıl önce teklif ederek, Valilerin yetkilerinin arttırılmasını öngörmüştür.

Bismillahirrahmanirrahim

Bir memleketin iyi idare edilebilmesini sağlayacak yasalar, ancak orada yaşayan toplulukların sosyolojik biçimlenmelerinden kaynaklanarak düzenlenebilir. Bu nedenle, Osmanlı ülkesi gibi sosyal yapısı farklı soylardan oluşan geniş bir ülkenin aynı yasalarla disiplin altına alınmasını olanaksız görenler haksız değillerdir.

Bu iddia doğru olmakla beraber, her il için ayrı yasalar yapılması gerektiği sonucunu doğurmaz.

Çünkü sosyal şartlar, siyasal bölümlere, uyuşmaz öğelere göre değil, yaşayış biçimlerine göre değişir. Sosyolojik ihtiyaçlara uygun olarak düzenlenecek özel yasalar çeşitli alanlarda uygulama alanı bulabilirler. Çeteler *(terör)*, toplumlar *(bölücüler)*, iş bırakma *(grev)*, işsizlik yasaları gibi özel durumları düzenleyecek olan tüzükler bu türdendir.

Osmanlı illerinden birçoğunun genel güvenliğini bozan ve bayındırlığın ilerlemesini durduran bazı sosyal gerçekler vardır ki, serbest etkinlikleri hiçbir yasa maddesi ile denetlenmemiştir. Oysa ki bir kanun devletinde, uygulama alanı kanunlarla belirlenmemiş olan hiç bir etkinliğin ve kuvvetin bulunmamasi gerekir.

Şimdiye kadar yasalarla düzenlenmedikleri için, memleketin rahatını kaçıran bu topluluklar ***aşiretler, kafileler, hizipler*** dir.

Bu meselelerin çözümünde, valilere eğitim, öğretim, bayındırlık, yönetim işlerinde geniş yetkiler verilmesinin önemli faydalar sağlayacağı kuşkusuzdur.

Fakat ***aşiretler ve benzeri toplumlar için özel bir yasa*** *(tüzük)* ***ve genel bir yönetim politikası*** izlenmedikçe valilerin yetki genişliği bunlar yüzünden doğacak kargaşalıklara çözüm yolu olamaz. Geçmiş dönemlerde *«bölgenin özelliklerinin gereğidir»* denilerek yapılan kanunsuzlukların bir daha geri dönmemesi için mutlaka her sosyal örnek için özel bir yasa düzenlenmesi gerekir.

Eskiden **Romalılar** ve bu yüzyılda **Fransızlar**la, **Ruslar**, yönetimleri altında yaşayan aşiretlerin yavaş yavaş yerleştirilmeleri için uygulanabilir çözüm yolları düşünmüşlerdir. Biz de bu çözüm yollarına sarılmakla, bir yandan aşiretlerin gelecekleri ile ilgili tedbirleri hazır eder ve diğer yandan da onların topluca verdikleri sosyal zararlarını fayda haline dönüştürebiliriz.

Aşiret hakkında bir yasa düzenleyebilmek için herşeyden önce ***«Aşiret»*** ortak ismi altında anılan çeşitli nitelikteki toplulukların bir diğerinden ayırdedilmesi ve açık açık tanımlanması gerekir. Bu topluluklar ***gerçek aşiretlerle, kafileleri ve hizipler***i kapsamaktadır.

Aşiret, yılın her mevsiminde göçebe olarak ve çadırlarda yaşayan, yalnız hayvan üretimiyle uğraşıp öbür sanatlarla asla uğraşmayan, bireyleri soybirliği ve akrabalık bağlarıyla birbirlerine bağlı bulunan ve kendilerine özgü başkanları ***(aşiret reisi)*** tarafından yönetilen bir topluluktur.

Aşiret ***kabileler***den, kabile ise ailelerden oluşur. Aşiretlere özgü genel kurallar gereğince bir kişinin

suçluluğundan bütün aşiret üyeleri sorumlu olduğu gibi, bir kişiye yapılan saldırının öcünü tamamıyla almaya da bütün aşiret üyeleri karşı çıkmak zorundadır. Aşiretlerin bu solidarite kuralları ve yardımlaşma bağları, çölün şartlarındaki toplum güvenliğinin zorunlu şartı hükmündedir. Çölde dolaşanlar çöl Araplarıdır. **Kürtler** arasında, gerçek aşiretler arasına geçecek bir topluluk yoktur.

Kafile, yılın yalnız bir bölümünü göçebe ve çadırlarda yaşayarak geçiren, bir yandan tarımla uğraşmakla birlikte, bir yandan da gerek kendi

hayvanlarını ve gerekse tüccar ve çiftçilerin koyunlarını, keçilerini bir ücret karşılığı yaylaktan kışlağa götüren ve otlatan, kışlaktaki aşiretlerin saldırılarından güvence altında olmak için, sözü geçen bir kafile başının kumandası altında toplu halde ve silahlı olarak dolaşan bir topluluktur.

Milıî, Karakeçi, Miran, Tayy toplulukları bu türdendir.

Aşireti oluşturan ***kabileler*** aynı soydan oldukları halde, kafileyi oluşturan kabileler çeşitli kök ve mezheplerden olabilirler. Aşiret reisinin, kabile başkanlığı için hısım-akrabadan olması gerekli iken; kafilenin başının başka bir aileden olması mümkündür. Kafile, uygarlığa karşı iktisadî bir görevin yerine getirilmesiyle görevlidir. **Elcezîre** sınırındaki illerin tarımdan daha önemli bir zenginlik kaynağı vardır ki, o küçükbaş hayvan yetiştiriciliğidir.

Koyun, keçi sürülerinin devam edebilmesi ve çoğalması ise, kışın kışlağa gitmeleriyle devam edebilir. Bu toplumsal görevin yerine getirilmesi görevini kafileler üstlenmişlerdir.

Hizib, kuvvetli koruyucularla, zayıf korunanların karşılıklı yardımlaşmalarıyla oluşmuş topluluklardır. Bu toplulukların sosyal kökeni, sığınacak yer bulamayan köylülerin, bu haydutları bir ücret karşılığında kendilerine koruyucu kabul etmeleriyle ortaya çıktığı anlaşılıyor. Her zaman ve her yerde çevreye dehşet saçarak halkı kendilerine muhtaç eden bir takım kan dökücü çeteler eksik olmamıştır. Hükümetin korumasından yoksun kalan her köy, ya da nahiye, bu çetelerden birine boyun eğerek diğerlerinin saldırısından kendisini korumak zorunda kalmıştır.

Derebeyleri adı verilen sınıf, bu tür çetelerin gönüllü ele başılarından başka bir şey değildir. Bir hizbe dahil olan köyler, o hizbin başkanına her yıl belli oranda para, hayvan ve değerli eşyaları vermek zorundadır. Bu ödenenlere **Kürtler** *«khugi»* ve *«khasırti»* adlarını verirler. Olağanüstü durumlarda belirli oranın dışında da para istenebilir.

Bir hizbe Kürt, Süryani ve Ermenİ köyleri de katılabilir. Bu köyler karşıt hiziblere karşı birbirlerini bir kardeş gibi savunurlar. Hizbe Kürtler'de *«bend»*, Arnavutlarda *«fis»* adı verilir.

Aşiretler kafileler, hizibler gerçekte yardımlaşma temeli üzerine oluşan topluluklardır. Şu kadar ki, bu topluluklar birbirleriyle durmadan didişmekte, çapulculuk, adam öldürme, evleri ateşe verme gibi suçlarla bu kalabalıklarda işlenen cinayetler sürüp gitmektedir. Bu cinayetler tek başına

işlenen suçlarla karşılaştırılamaz. Berikiler kişisel, ötekiler sosyal olayların sonuçlarıdır.

Memleketin sürekli olarak bozulmasına sebep olan bu topluluklar hakkında özel bir yasa hazırlamak, Millet Meclisinin görevi olduğu gibi, bunların yavaş yavaş düzeltilmeleri için belirli ve devamlı akıllıca bir politika izlemek de Hükümetin görevidir.

Aşiretlerin, kafilelerin, hiziblerini ve coğrafi alanlarını ayırt etmek zor değildir. Aşiretler çölde, kafileler çöl ile köyler ve kasaba gibi bayındır yerlerin birleştikleri noktalarda, hizibler, köy ve kasabalarda otururlar. Aşiretler Arabistan illerinde, kafileler **Arap** ve **Kürt** bölgelerinde yaşarlar. Hizibler de Kürt ve **Arnavutlar**da vardır.

TÜZÜKTE NELER YER ALMALI?

Aşiretler Tüzüğü'nde; aşiretler, kafileler, hizibler yasal tanımlamalarla birbirlerinden ayırdedildikten sonra, bu toplulukların herbiri hakkında düzenleyici kurallar ayrıca belirlenmelidir.

Aşiretler göçebe çadırlarında ve çobanlık ederek yaşadıkları ve dolaştıkları alanlar şehir ve kasabalardan uzak çöller olduğu için, yavaş yavaş bunların yerleştirilmeleri işine girişmekle beraber şimdilik bugünkü sahip oldukları biçimlerini kabul etmek zorunludur. Bununla birlikte gerek aşiretler arasında din savaşları (gazve) ortaya çıkarmamak, gerek aşiretlerin kafileler ve öbür köylülere ve yolculara saldırısına meydan bırakmamak için her işlerinde dayanışma ve olgunluk içerisinde hareket eden bu toplulukları sorumlu bir başkanın kılavuzluğuna bırakmak gerekir.

Bir aşireti oluşturan kabilelerin seçip kendilerine kılavuz yapacakları sorumlu başkanlarla, bunlar tarafından seçilecek genel başkan ya da şeyh, aşiretin sorumlu kurulunu meydana getirir.

Bu sorumlu kuruldan aşiretin gezdiği alanda meydana gelecek bütün suçların faillerini ele geçirerek Hükümete teslim edecekleri, zarar ve ziyanları ödeyecekleri ve aşiret mensuplarının diğer aşiretlere saldırmaması için kendiliklerinden çalışmakla beraber meydana gelecek çarpışmalardan kendilerinin de mali olarak sorumlu olacakları yönünde Hükümete beyan ve gümrük ve öbür vergileri toplayıp ödeyeceklerini de kapsayan bir

taahhütname alındıktan sonra, aşiretin yasaya uygun olarak meydana geldiğinin tasdik edilmesi gereklidir.

Aşiretlerin ve kafilelerin dolaşacakları yerlerin, köy ve kasabalardan uzaklıkları tesbit edilmeli ve sınırlandırılmalıdır. Bunlara uymayan aşiretlerin sorumlu başkanları cezalandırılmalıdır. Aşiretlerin dolaştıkları alanlar yavaş yavaş daraltılmalıdır. Bu alanlar kabilelere ait alanlara ayrıldıkça aşiret bireylerinde yavaş yavaş **özel mülkiyet düşüncesi** uyanacağı ve böylece derece derece **aşiretlerin yerleştirilmeleri sorunu**nun kendiliğinden oluşacağı doğaldır.

Bundan başka, sorumlu bir başkan seçemeyen aşiretlerin çadırlarının zorla alınarak, Hükümetçe uygun görülecek yerlere zorla yerleştirilecekleri de Tüzük'te açıklanmalıdır. Böylelikle aşiretlerin yerleştirilme konusu sağlama alınmış olur. Aşiretler tarafından yapılan yağmalardan zarara uğrayanların zarar ve ziyanları, önce sorumlu kuruldan, onları geçmedikleri takdirde öbür ileri gelenler ve aşiret bireylerinden toplanmalıdır.

Bireyler ve aşiret başkanlarının, karşılıklı olarak birbirlerinin sorumluluklarını üzerlerine almaları, aşiretlerce köklü bir adet olarak bulunduğundan, bu kuralın hukuka karşı olduğu düşünülemez.

Kafilelere gelince; bunlar, birer toplumsal kurum olduğundan, zaman kaybetmeksizin başkanlarının Hükümet tarafından atanması gerekir. Komşu kafileler toplanarak, askeri subaylardan güvenilir ve bilgili bir kafile başkanı seçerek onun emrine verdirilir ve davar sahipleriyle emanetçiler arasındaki ilişkiler bir güvenlik yasası ile sağlamlaştırılırsa, hem hayvan çoğalımı güvence altına alınarak memleketimizin büyük bir zenginlik kaynağı ve hem de *davar (koyun-keçi sürüsü)* gümrüğünden kaçakçılığa ortam verilmeyerek gelirler birkaç misline ulaştırılmış olur.

Kafilelerin dolaşma alanlarını sınırlamak ve özellikle bitişik ekili alanlara yaklaşmalarını yasaklamak ve kafileler yüzünden ortaya çıkacak kötülüklerden kafile yöneticileri ve kafile başkanlarının gerek şahsen ve gerek mali olarak sorumlu tutulma konuları da Tüzük'te açıklanmalıdır.

Hizibler'in yolsuzluklarını ortadan kaldırmak için de, bunlar hakkında gerek görüldükçe. *«Çete ya- sasının uygulanacağı»* Tüzük'te gösterilmelidir.

SON

25 5.7.1909 tarih ve 2 sayılı *PEYMAN* Gazetesindeki *“Aşiretlerin özel yasalarla denetlenmesi”* başlıklı makale de bu konudadır.

ZİYAGÖKALP KÜLLİYATI

1. Türkçülüğün Esasları,192 sayfa
2. Türk Töresi, 128 sayfa
3. Türk Ahlâkı, 176 sayfa
4. Türkleşmek İslam, Muasırlaşmak 80 sayfa
5. Türk Medeniyeti Tarihi, 336 sayfa
6. Hars ve Medeniyet, 104 sayfa
7. Yeni Hayat (Şiirler) 128 sayfa
8. Altın Işık*(Şiirler),* 112 sayfa
9. Kızıl Elma *(Şiirler),* 112 sayfa
10. Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler 104 sayfa.
11. Hürriyet'e Mektuplar *(Limni ve Malta mektupları)* 144 sayfa
12. Son Şiirleri *(Altın Işık, Yeni Hayat, Kızıl Elma dışındakiler)* 128 sayfa
13. Türk Terbiyesi *(Eğitim yazıları)* 144 sayfa
14. Çınaraltı Yazıları *(Meçhul filozof),* 144 sayfa
15. Yeni Türkiye'nin Hedefleri 80 sayfa

Ziya Gökalp'ın bu 15 kitaptan oluşan 2096 sayfalık külliyatı, her kütüphanede bulunması gereken bir set içinde toplanmıştır. Kitapların tamamı tarih araştırmacısı ***Yalçın Toker*** *tarafından günümüz Türkçesi'yle sadeleştirilmiştir.*

TOKER YAYINLARI Ltd. Şti.
Cennet Mah. Yavuz Selim Cad. 25 K. Çekmece-İSTANBUL
* Tel-Faks: 0212-6010035

web sayfası:www.tokeryayinlari.com
e-mail: tokeryayinlari@tokeryayinlari.com

NUTUK

MUSTAFA
KEMAL
ATATÜRK
752 SAYFA /
TAM METİN
Günümüz Türkçesiyle sadeleştiren:
Yalçın Toker
Değerli milliyetçi yazar **RAHMİ TURAN**
18 Ocak 2008 tarihli **HÜRRİYET** Gazetesindeki makalesinde bu **NUTUK** hakkında şunları yazmıştı: *"Nutuk'ta Atatürk'ün kullandığı dil, o günlerde kolay anlaşılmaktaydı. Fakat bugünkü kuşak tarafından rahatlıkla okunup anlaşılabilmesi için NUTUK'un sadeleştirilmesi gerekmekteydi. İşte bunu, gazeteci arkadaşımız Yalçın Toker başardı. Şimdi elimde onun bu tarihsel görevi yerine getirerek sadeleştirdiği Nutuk var. Bir defa daha okudum. Atatürk'ün amaçladığı anlamlara bağlı kalarak, uydurukçaya kaçmadan, herkesin anlayabileceği kelimeleri kullanarak değerli bir kitap meydana getirmiş. Bu büyük eseri okumalarını her Türk'e tavsiye ederim."*

TOKER YAYINLARI Ltd. Şti.
Cennet Mah. Yavuz Selim Cad. 25 K. Çekmece-İSTANBUL
* Tel-Faks: 0212-6010035
web sayfası:www.tokeryayinlari.com
e-mail: tokeryayinlari@tokeryayinlari.com